

MÜTAREKE DÖNEMİ'NDE YAPILAN SALTANAT ŞÛRÂLARI

Yrd. Doç. Dr. Kemal YAKUT*

ÖZET

İslâm ve Türk Devlet geleneğinin bir unsuru sayılan şûrâ ve şûrâ benzeri Meclisler, Osmanlılar tarafından da oluşturuldu. Osmanlı yöneticileri yaşanan bunalımları bu yöntemle aşmaya çalıştılar. Mütareke döneminde ilk saltanat şûrâsı, İzmir'in işgali, bu işgalin toplumda yarattığı infiali ve ülkenin parçalanmaktan kurtarılması gibi yaşamsal konuları görüşmek üzere toplandı. İkincisi ise, Sevr Barış Antlaşması'nın kabul edilmesi, ya da edilmemesi sorununu tartışmak üzere oluşturuldu. Aslında ikincisi, iktidarın daha önce verdiği kararı geniş bir kitleye onaylattırmak için gerçekleştirildi. Anayasa ile çerçevesi çizilen meşruti sistemde dayanağı olmayan bu tür çözümler, yönetici elitin sorumluluğunu hafifletmediği gibi ülkenin kurtarılmasına da katkıda bulunmadı. Elbette halkla beraber çözümün aranması gerekirdi.

Anahtar Kelimeler

Mütareke Dönemi, Şûrâ, Saltanat Şûrâsı, Sevr Barış Antlaşması, İstanbul Hükûmeti, Damat Ferit Paşa.

* Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

COUNCIL OF SALTANATE WERE MAKE IN ARMISTICE PERIOD

ABSTRACT

The Ottomans constituted some assemblies, like *şura* (council) or similar councils which were accepted as the components of the Islamic or Turkish state tradition. Ottoman administrators tried to overcome the crisis by that method. During the time of Armistice, first saltanate council was met in order to discuss the some vital subjects like invasion of Izmir, and then arousing the indignation caused by this invasion, and being rescued the country from the disintegration, etc. Second council was constituted in order to argue whether to accept the Peace Treaty of Sevr. Actually, it is too clear that the second council was realized by the government to make the common people ratify the decision taken before.

Key Words

Armistice Period, Council (Şûrâ), Council of Saltanate, Peace Treaty of Sevr, Istanbul Government, Damat Ferit Pasha.

I- Birinci Saltanat Şûrâsının Toplanması (26 Mayıs 1919)

A- Şûrâ Kavramı ve İslâm-Türk Devletlerinde Şûrâ

İslâmî devlet anlayışında önemli bir yer tutan şûrâ; bir konu hakkında doğruyu bulmak ve adaleti gerçekleştirmek amacıyla düşüncelerin belirli bir disiplin içerisinde tartışılması, doğrunun araştırılması ve sonunda doğru ya da doğruya en yakın olduğu kabul edilen bir karara varılması, varılan bu kararın da uygulamaya konulması biçiminde tanımlanabilir¹.

Meşrûyetini Kuran-ı Kerim'den², Hz. Muhammed'in sünnetinden ve Dört Halife'nin uygulamalarından alan şûrâ, İslâm Devleti'nin kurulmasıyla birlikte başvurulan bir yöntem oldu. Özellikle Hz. Muhammed ve O'ndan sonra gelen Dört Halife döneminde kamuoyunu ilgilendiren, ancak, hüküm bulunmayan konularda, gerekli görüş alış-verişinde bulunmak üzere şûrâya başvurulduğuna ve şûrânın İslâm Devleti'nin yönetim biçiminin temel özelliği haline getirildiğine ilişkin pek çok örnek vardır³.

İslâmiyet öncesi Türk Devlet geleneğinde de, hükümdarın karşılaştığı sorunlara çözüm bulabilmek amacıyla, ülkesinde yaşayan ileri gelen, bilgili ve deneyimli kişilerden oluşan meclislerden yararlandığı bilinmektedir⁴.

Büyük oranda İslâm ve Türk geleneği üzerine inşâ edilen Osmanlı Devleti'nde de Divan-ı Hümayun XVII. yüzyılın ortalarından itibaren etkinliğini yitirince, ortaya çıkan boşluk, meşveret meclislerince giderilmeye çalışıldı⁵. İsim farklı olmakla birlikte, bu meclislerin İslâm siyasi tarihindeki

¹ Mahmud Babilli, **İslâm'da Şûrâ**, (Çev: Nihat Armağan - Kemal Çobanbeyli), Fikir Yayınları, İstanbul, 1973, s. 27-32; M. Beşir Eryarsoy, **İslâm Devlet Yapısı**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1988, s. 194; Muhammed Esed, **İslâm'da Yönetim Biçimi**, (Çev: M. Beşir Eryarsoy), Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1988, s. 103-105. Şûrânın sözlük anlamı; petekten bal almak, atın yürüyüş şeklini öğrenmek üzere onu denemek, şekil, kılık-kıyafet itibarıyla güzel görünüme sahip olmak, kalitesini anlamak maksadıyla evirip çevirmek, erkek devenin erkeklik durumunu tespit etmeye çalışmak, işin gerçek durumunu anlayabilmek için durum hakkında aydınlanmak, bir kimseye konu hakkında fikir vermektir. Bkz. Eryarsoy, **a.g.e.**, s. 193-194.

² Kuran-ı Kerim'de şûrâya ilişkin eş-Şûrâ, 42/38; en - Neml, 27/32; Alu İmran, 3/259; et- Talak, 65/6; el- Kasas, 28/20 ayetleri bulunmaktadır. Örneğin Kuran'da eş- Şûrâ, 42/38'de; "Ve (O Rablerine güvenip dayanan mü'minler işlerini kendi aralarında danışarak yürütürler", biçiminde çok net bir şekilde şûrâ yöntemine işaret edilmektedir.

³ Babilli, **a.g.e.**, s. 33-122; Eryarsoy, **a.g.e.**, s. 192-243.

⁴ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Mîlli Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2000, s. 259-263.

⁵ Ahmet Mumcu, **Divan-ı Hümayun**, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1986, s. 157.

şûrâ ile Orta Asya Türk Devletleri'ndeki meclislere benzerlik gösterdiği ve hatta oraya dayandığı açıktır.

Meşveret meclisleri padişah iradesiyle toplanırdı ve bu irade de kimlerin davetli olduğu ve hangi konuların tartışılacağı belirtilirdi. Divan-ı Hümayun üyeleri, çeşitli dîni cemaatlerin temsilcileri, asker-sivil üst düzey bürokratlar, emekliler, bilgi ve deneyimleriyle tanınan kişiler çağrılırdı⁶. Bu meclisler, başlangıçta, savaşıla ilişkin alınacak önlemlerin geniş bir platformda tartışılmasını sağlamak üzere oluşturuldu. Osmanlı düşünce tarihinde saygın bir yeri olan Katip Çelebi'nin de belirttiği gibi, bu meclisler, savaş zamanlarında askeri taktiklerden anlayan kimselerin görüşlerinin alınması doğrultusunda işlev gördü⁷. Daha sonraki dönemlerde de devletin ileri gelenlerinin ülkenin diğer belli başlı sorunlarına çözüm bulmak amacıyla katıldıkları toplantılara dönüştürüldü⁸. Nitekim III. Selim, 14 Mayıs 1789'da tahta çıktıktan bir ay kadar sonra, devletin geri kalma nedenlerinin araştırılmasını sağlamak, bulunan nedenlere çözümler üretilmesini amaçlamak ve bu yönde tartışmalar başlatmak için meşveret meclisinin yeniden toplanmasını sağladı. Toplanan meclise, devletin ileri gelen bürokratları, kadıları, müderrisleri ve bazı komutanlar katıldı⁹. III. Selim'in, meşveret meclisinin toplanmasına öncülük ederek farklı görüşlerin gündeme getirilmesine olanak sağlaması, Osmanlı reform geleneğini niteliksel olarak değiştirdi. Bu dönemle birlikte reformlar geri dönülemez bir biçim aldı. Nitekim, Anayasa Hukukçusu H. N. Kubalı, meşveret meclisinin, padişahın mutlak egemenliğinin sınırlanmasına ve meşrutiyet rejiminin kurulmasına zemin hazırlayan bir hareket olduğunu öne sürmektedir¹⁰.

Osmanlı modernleşme tarihinde Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri (1836), Dâr-ı Şûrâ-yı Bab-ı Âli (1838), Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye (1838) ve Meclis-i

⁶ İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi. Meşrutiyete Geçiş Süreci: I. ve II. Meşrutiyet*, C. 1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s. 10-11.

⁷ *Katip Çelebi'den Seçmeler*, (Haz: Orhan Şaik Gökyay), İstanbul, 1968, s. 80 vd.

⁸ Coşkun Üçok- Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi*, Savaş Yayınları, Ankara, 1991, s. 213.

⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. IV, İstanbul, 1309, s. 298.

¹⁰ H. N. Kubalı, *Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, Tan Matbaası, İstanbul, 1960, s. 46. Tanör, meşveret meclisinin oluşturulmasını, karar almayı kişisellikten çıkardığını ve danışma işini sürekli kulüp kurumsallaştığını öne sürmektedir. Bkz. Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789- 1980)*, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 26-27.

Âlî-i Tanzimat (1854) gibi merkez meclislerinin oluşturulmasıyla meşveret meclisinin önemini kaybettiği ve daha ender toplandığı görülmektedir. Uzun bir aradan sonra, I. Meşrutiyet'in ilanı hazırlıkları sırasında 16 Temmuz 1876'da Kanun-ı Esâsî hakkında ortak bir görüş belirlemek üzere geniş katılımlı bir toplantı düzenlendi. Ardından da 26 Eylül 1876'da Balkan Sorunu'nu tartışmak ve bir devlet politikası oluşturmak için yeniden aynı özelliklere sahip bir meclisin oluşturulmasına gidildi¹¹.

Siyasi otorite, demokrasi alanında önemli mesafelerin alındığı ve çeşitli taleplerin siyasi alana taşınabildiği bir dönem olan II. Meşrutiyet yıllarında, Meclis-i Mebusan'ın açık bulunmadığı bir sırada, Balkan Savaşı'nda alınan ağır yenilginin yarattığı sarsıntının görüşülmesi ve yapılacak barışın esaslarının tespit edilmesi için meşveret meclisi geleneğine başvurmaktan kaçınmadı¹². Hiç kuşkusuz bu meclisin de hiçbir bağlayıcılığı yoktu.

Bütün bu deneyimler, Osmanlı tarihinde özellikle 19. yüzyıl başlarında oluşturulan merkez meclislerine ve aynı yüzyılın sonlarında geçilen meşrutî sisteme rağmen, şûrâ geleneğinin devam ettirildiğini göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı bir dönemde de, yaşanan parlamenter sistem deneyimi bir kenara itilerek bu gelenek tekrar canlandırılmıştır. Oysa son ikisini diğerlerinden ayıran temel nokta, bir ulusun var olmak ya da var olmamak durumunun görüşülmesidir.

B- Birinci Saltanat Şûrâsının Toplanması (26 Mayıs 1919)

1- Toplanma Nedenleri

Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi'nden sonra bir yandan emperyalist devletlerin işgallerine uğrarken, diğer yandan da merkez ve taşrada büyük bir otorite boşluğuyla karşı karşıya kalmıştı. Nitekim Padişah Vahidettin'in Meclis-i Mebusan'ı 21 Aralık 1918'de dağıtarak üstü kapalı bir şekilde "mutlakiyetçi karşı ihtilal"¹³ hareketini gerçekleştirmesi, çeşitli talep ve

¹¹ Güneş, a.g.e., s. 49.

¹² Kamil Paşa Hükümeti, 22 Ocak 1913'te Edirne'nin Bulgarlara bırakılması gibi önemli noktaları içeren Avrupa Büyük Devletlerinin notasını görüşmek üzere meşveret meclisini topladı. Bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi. İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, C. 9, T.T.K., Ankara, 1996, s. 335.

¹³ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, C.1, Cem Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 591.

çözüm önerilerinin siyasal platforma taşınmasını güçleştirmişti. Ayrıca, Mütareke'den sonra kurulan hükümetlerin işlevsizliği, devlet kurumlarının yetmezliği, bir kısım aydınların aymazlığı ve İtilâf Devletleri'nin baskıları devleti büyük bir bunalıma sürüklemişti.

Ülkeye egemen olan bu siyasal kaos nedeniyle başkentte çeşitli girişimlerde bulunulmaya başlandı. Meclis-i Âyan Başkanı Ahmet Rıza, 28 Ocak 1919'da Meclis-i Âyan'da çeşitli siyasal parti temsilcilerinin katıldığı bir toplantı düzenledi. Bu toplantıda, Osmanlı yönetiminin iç ve dış sorunlar nedeniyle zor durumda olduğu belirtildi. Devletin sürüklenmekte olduğu felaketlerden kurtarılması gerektiği üzerinde duruldu¹⁴. Bununla birlikte Ahmet Rıza, 29 Ocak 1919'da ikinci bir girişimde daha bulunarak Meclis-i Âyan'ı özel bir toplantıya çağırdı. Bu tarihî ve özel toplantıda, Âyan üyeleri, "hükümetin uyuşukluğunu, kabinede tasfiye ve Padişah'a gereken uyarmaları yapmak üzere" bir saltanat şûrâsının toplanması önerisini tartıştılar¹⁵. Ancak, gerek Padişah Vahideddin ve çevresi, gerekse bir kısım basın, saltanat şûrâsının Kanun-ı Esâsî'ye uygun olmadığını, bu mecliste herkesin ayrı ayrı fikirler söyleyeceğini ve hükümetin bağımsızlığının kalmayacağını ileri sürerek, bu önerinin önünü kesmeye çalıştılar¹⁶. Özellikle Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin lider kadrosu bu girişime itiraz etti. Meclis-i Âyan üyesi bulunan Aristidi, Esseyit Abdülkadir, Eşşerif Nasır, Azer-yan ve Damat Ferit Paşa da bir beyanname yayınlayarak girişime ilişkin hoşnutsuzluklarını ifade ettiler¹⁷. Fakat Osmanlı Devleti'nin uluslararası platformda durumunun giderek kötüleşmesi ve özellikle de İzmir'in 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edilmesi¹⁸, bu işgale karşı ülke-

¹⁴ Toplantıya sadece Hürriyet ve İtilâf ile Sulh ve Selâmet Partileri katılmadı. Bkz. Akşin, a.g.e., C.1, s. 187.

¹⁵ Akşin, a.g.e., C.1, s. 187; Tarık Mümtaz Göztepe, *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında*, Sebil Yayinevi, İstanbul, 1994, s. 92-93. Aynı tarihlerde Yunus Nadi de mümkün olan yerlerde seçim yapılarak bir şûrânın toplanmasını önermişti. Bkz. Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2004, s.67.

¹⁶ Göztepe, a.g.e., s. 94; Akşin, a.g.e., C.1, s. 187-188.

¹⁷ *Sabah*, 5 Şubat 1335 (1919), No: 483, s.1.

¹⁸ Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleri ve insanlık dışı hareketleri için bkz. Zeki Arıkan *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989, s. 71 vd; Nail Moralı, *Mütarekede İzmir Olayları*, TTK, Ankara: 1973, s. 17 vd; Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922 Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç Yayinevi, Ankara, 1997, s. 223-224.

nin çeşitli yerlerinde geniş katılımlı mitingler düzenlenmesi, her şeyin yeniden düşünülmesi gerektiğini ortaya koydu. Yunan birliklerinin İzmir'de karaya çıkar çıkmaz ortalığı kan ve ateşe boğarak ilerlemesi, bir çok subay, gazeteci ve halktan insanları süngü ve dipçik darbeleriyle öldürmesi, ülkede ulusal heyecanı doruk noktasına çıkarmıştı.

İzmir'in işgalinin yarattığı sarsıntı ve öteden beri ülkede süregelen siyasal bunalımın derinleşmesi üzerine Damat Ferit Paşa, 16 Mayıs 1919'da istifa etmek zorunda kaldı. Ancak üç gün sonra tekrar sadrazamlığa getirildi¹⁹. Yeni hükümete sandalyesiz nazır olarak milliyetçiliğe bir ölçüde açık ve dürüstlükleriyle tanınan bazı devlet adamları (Ahmet İzzet Paşa, Ali Rıza Paşa, Tevfik Paşa, Abdurrahman Şeref Efendi gibi) alınmışsa da, aslında II. Damat Ferit Paşa Hükûmeti, Hürriyet ve İtilâf Partisi üyelerinin etkin olduğu bir yapıya sahipti²⁰. Nitekim bazı İstanbul gazetelerinde yeni hükümetle ilgili olarak çok çarpıcı yorumlar yapıldı. Açık ifadelerle İngiltere mandası istenildi. Sabah Gazetesi'nde bu zamanda böylesine büyük mesuliyeti kabul etmenin her yiğidin harcı olmadığı, Damat Ferit Paşa ve arkadaşlarının vatanı tehlikede gördüklerinden dolayı böylesine büyük bir azim göstermek zorunda kaldıkları yazıldı. Bazı gazetelerde yer alan yazılarda da açıkça II. Damat Ferit Paşa Hükûmeti'nin temel işlevinin, İngiltere mandasının kabul edilmesi yönünde çaba harcaması gerektiği belirtildi. Sait Molla'nın yayınladığı Türkçe İstanbul Gazetesi'nde, "memleketimizin hal ve istikbalini kurtaracak yegâne çare İngiliz himayesidir. Millet zaman geçirmeden hükûmetten bu himayeyi istemelidir" yorumuna yer verildi²¹. Hükûmetin kurulmasını izleyen birkaç gün içinde de Refîi Cevat, Alemdar'da kaleme aldığı iki başyazıda çok net bir şekilde İngiliz mandası talebinde bulundu. Yazar, Hindistan'da İngilizlerin sorunları çok pragmatik yöntemlerle çözdüğünü, bu nedenle Hintlilerin İngilizleri sevdiğini, bütün

¹⁹ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son sadrazamlar*, C.4, Maarif Basımevi, İstanbul, 1953, s. 2040-2041; Akşin, a.g.e., C.1, s. 300-301; *Bir Devlet Adamının Mehmet Tevfik Beyin (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, C.2, (Yayına Hazırlayan: F. Rezzan Hürmen), Arma Yayınları, İstanbul, 1993, s. 182-183.

²⁰ Akşin, a.g.e., C.1, s. 300-301.

²¹ Ş. Can Erdem, *Sadrazam Damat Ferit Paşa*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2002, s. 63.

dünyanın İngiliz adaletine hayran olduğunu öne sürerek, karşımızda böyle bir yardımcı kuvvet olsun ki, bütün kuvvetimizle 'hak isteriz!' diye bağırabilelim, değerlendirmesini yaptı²². Refîî Cevat, ikinci başyazısında ise tam bir teslimiyet ruhu içinde, Türklerin kendi güçleri ile adam olamayacağını, İngilizlerin mutlaka Türklerin elinden tutması gerektiğini ifade ederek içinde bulunduğu yığınlığı açığa çıkardı²³.

Yeni hükûmetle birlikte Padişah Vahidettin ve Damat Ferit Paşa, basının ve çeşitli siyasal parti ve cemiyetlerin desteğini yanlarına alarak yeni arayışlara yöneldiler. Basında bir saltanat şûrâsının toplanacağı haberleri yer almaya başladı. İzmir'in işgali sırasında Meclis-i Mebusan'ın kapalı olmasının doğurduğu sakıncalar sıralanarak, bir meclise ihtiyaç duyulduğu belirtildi. Ancak bu meclisin, Meclis-i Mebusan'ın yerine konulmaması, çünkü tasarlanan meclisin halkı tam anlamıyla temsil edemeyeceği vurgulandı²⁴. Nitekim Padişah Vahidettin, Yunanlıların İzmir'i işgal ederek Anadolu'nun içlerine doğru ilerlemek istemesinin yarattığı şokun tartışılması, barış görüşmelerinde Osmanlı Devleti'nin izleyeceği stratejinin nasıl olması gerektiğinin belirlenmesi ve ülkenin içinde bulunduğu kaosa çözüm bulunması için sarayda bir saltanat şûrâsının toplanmasını istedi²⁵. Padişah Vahidettin bu hamlesiyle parlamentosuz bir ortamda meydana gelen acı olayların etkisini ve sorumluluğunu hafifletmek ve kendi durumunu güçlendirmeyi amaçladı. Ayrıca İzmir'in işgali üzerine hükümette Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılması düşüncesinin belirmesinden rahatsız olan Vahidettin, bu düşüncüyü de etkisiz kılmak istedi. Dolayısıyla 29 Ocak 1919'da Ahmet Rıza'nın önerisine sıcak bakmayan Padişah, bu kez Meclis-i Mebusan'ın toplanma ihtimalini ortadan kaldırmak ve diğer sorunları tartışmak için saltanat şûrâsının toplanması girişimini başlattı. Saltanat şûrâsının 24 Mayıs 1919'da toplanması kararlaştırıldı. Ancak, daha sonra toplantı 26 Mayıs'a ertelendi²⁶.

²² Refîî Cevat, "Hak İsterim!", *Alemdar*, 20 Mayıs 1335 (1919), No: 148-1458.

²³ Refîî Cevat, "Bugünkü Vaziyet Karşısında", *Alemdar*, 21 Mayıs 1335 (1919), No: 152-1462.

²⁴ Mehmet Asım, "Söz Milletindir", *Vakit*, 22 Mayıs 1335 (1919), No: 563.

²⁵ Göztepe, a.g.e., s. 164; Galip Kemâli Söylemezoğlu, *Başımıza Gelenler. Yakın Bir Mazinin Hatıraları Mondrosdan-Mudanyaya (1918-1922)*, İstanbul, 1969, s. 106; Mehmet Tevfik Beyin (Biren) II. Abdülhamid, *Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, C.2, s. 186; Tayip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959-1965, s. 93-94.

²⁶ Ertelemenin nedeni olarak şûra programının tamamlanmaması gösterildi. Bkz. *İkdam*, 23 Mayıs 1335 (1919), No: 8005, s.1.

2- Saltanat Şûrâsına Çağrılanlar ve Uyulması İstenen Kurallar

Padişah Vahidettin'in isteği üzerine Yıldız Sarayı'nın toplantı salonunda²⁷ toplanması kararlaştırılan saltanat şûrâsına kimlerin katılacağını, programın nasıl olacağını, konuşmacıların görüşlerini hangi ilkeler çerçevesinde aktaracaklarını belirlemek üzere bir heyet oluşturuldu. Bu heyette; Maliye Nazırı Tevfik, Âyandan Rıza Tevfik, Meclis-i Vükela'ya memur Abdurrahman Şeref beyler ile Çürüksulu Mahmut Paşa yer aldı²⁸. Heyetin hazırladığı "davetname" saltanat şûrâsına katılması kararlaştırılan kişi, kurum ve siyasal örgütlere gönderildi. Buna göre, saltanat şûrâsına devletin ileri gelenlerinin bir kısmı, çeşitli parti ve derneklerin temsilcileri, ilmiyeden, darülfünundan, basından ve ticaret odasından seçilen kişiler katılabilecekti. Listedeki anlaşıldığına göre saltanat şûrâsına 131 kişi çağırılmıştı²⁹.

Davetnamede belirtilen ilkelere uyulması ve düzenin sağlanması için Topçu Feriki Hurşid Paşa görevlendirildi³⁰. Saltanat şûrâsına katılacaklara gönderilen davetnamede şûrânın gündemi, yapısı ve niteliği, açılış konuşmalarının kimler tarafından yapılacağı ve söz alacakların uyması gereken kurallar sıralanmıştı. Buna göre; sarayda toplanacak olan meclisin "sırf istişârî bir mahiyette olacağı, Padişah tarafından açılacağı, Sadrazam tarafından mevcut durum hakkında bilgi verileceği, her heyetten yalnız bir kişinin söz almak hakkına sahip bulunacağı, Âyan ve Heyet-i Vükela ile elçi

²⁷ Basın, saltanat şûrâsı hazırlıklarını büyük bir dikkatle izledi. Yıldız Sarayı toplantı salonuna gelenli masa ve koltukların nakledilmesini dahi haber yaptı. Bkz. **Vakit**, 22 Mayıs 1335 (1919), No: 563.

²⁸ Gökbilgin, a.g.e., s.93-94; Akşin, a.g.e., C.1, s. 323.

²⁹ Saltanat şûrâsına çağrılanların listesi şöyledir: Heyet-i Vükela, Heyet-i Âyan, Şûrâ-yı Devlet İkinci Başkanları, Mahkeme-i Temyiz Başkanları, Divan-ı Muhasebat Birinci ve İkinci Başkanları, Ma'zûlîn-i Vükela ve Süfera, Şeyhülislam tarafından ilmiye ileri gelenlerinden seçilmiş 6 kişi, Bahriye Nazırı Paşa tarafından seçilecek Bahriye erkân ve ümerasından 4 kişi, Dâr-ül Hikmet-ül İslâmiye tarafından seçilmiş 2 kişi, Fetvahaneye seçilmiş 2 kişi, Dâr-ül fûnun şubelerinden seçilmiş 15 kişi, Barodan seçilmiş 3 kişi, Matbuat Cemiyeti'nden seçilmiş 2 kişi, Ticaret Odası'ndan seçilmiş 4 kişi, Dâr-ül Hilafet-ül Âliye medresesi müderrislerince seçilmiş 4 kişi, Vahdet-i Millîye'den 2 kişi, Trabzon Müdafaa-i Hukuk-u Millîye Cemiyeti'nden 2 kişi, Milli Kongre'den 2 kişi, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndan 2 kişi, Sulh ve Selâmet Fırkası'ndan 2 kişi, Adana Müdafaa-i Hukuk-u Millîye Cemiyeti'nden 2 kişi, İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Millîye Cemiyeti'nden 2 kişi, Milli Ahrar Fırkası'ndan 2 kişi, Kürt Teali Cemiyeti'nden 2 kişi. Bkz. Söylemezoğlu, a.g.e., s. 121-122; **Mehmet Tevfik Beyin (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları**, C.2, s. 186; Gökbilgin, a.g.e., s.94; Mithat Seretoğlu, "Mütareke Devrinde Saltanat Şûrâsı ve Milli Şûrâ Hazırlıkları (Gizli Belgeler)", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 22, (Temmuz 1969), s. 30; Akşin, a.g.e., C.1, s. 323.

³⁰ **Mehmet Tevfik Beyin (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları**, C.2 s. 187.

ma'zûllerinin bu kuralın dışında bırakılacağı, Darülfünûn ve Matbuat Cemiyeti'nden ise, ikişer kişiye söz verileceği, söz almak isteyenlerin şûrânın açılışından önce adlarının kayıt ettirileceği, konuşmaların zabtının tutulacağı, konuşmacıların geçmiş olaylar üzerinde durmayarak yalnızca öneriler doğrultusunda konuşmalarının gerekeceği, söz alanların birbirleri ile tartışmalarına izin verilmeyeceği, milletler, unsurlar ve kişiler hakkında saygı dışı tabirlerin kullanılmayacağı, konuşma süresinin on beş dakika ile sınırlandırılacağı ve Vükela Heyeti'nden olanların yalnızca konuşmaları dinleyecekleri ve tüm bu kurallara uymayanlar hakkında "ale-l-ıtlâk içtimalarda carî inzibat usulü riyaset tarafından tatbik" olunacağı belirtildi³¹.

Davetnâmenin hazırlandığı günlerde, şûrâ hakkında basında çıkan haberlerde; Sadrazam Damat Ferit Paşanın şûrâya başkanlık yapacağı, hükûmetin programını ve ülkenin çeşitli bölgelerinden gelen telgrafları okuyacağı, şûrâdan hükûmete güvenoyu talep edeceği, Padişahın hükûmetin barış konferansına bildireceği esaslar hakkında görüşlerini açıklayacağı, Doğu Anadolu vilayetlerinde uygulanacak reform projelerinin tartışılacağı belirtildi. Ayrıca basında, şûrâya gayr-i Müslim cemaat lider ve ileri gelenlerinin davet edilmediği, yalnızca, Meclis-i Âyan'da bulunan çeşitli gayr-i Müslim kökenli âyanlar ile eski Ticaret Nazırı Kostaki ve gayr-i Müslim olan Dahiliye Nezareti müsteşarının çağrılı olduğu kamuoyuna açıklandı³².

3- Saltanat Şûrâsını Açış Konuşmaları

Yıkılmakta olan Osmanlı Devleti'ni diriltmek, yeniden ayağa kaldırmak ve mevcut durumu gözden geçirmek için toplanmasına karar verilen saltanat şûrâsı, 26 Mayıs 1919'da saat üçe beş kala Padişah Vahidettin'in açış konuşmasıyla çalışmalarına başladı. Padişah, konuşmasında şûrânın düzenlenme amacı üzerinde durdu: "vaziyet-i hazıra-yı devletten dolayı vükela-yı devlet ve âyan-ı kiram ve mütehayyızân-ı memleketi buraya davet ettik. Devlet-i Osmaniyeimizin düçar olduğu müşkilât hakkında acilen lazım gelen tedâbiri ithaz etmek ve huzzar-ı kiramın her birerlerinin lâyh-ı hatırı olacak fikirlerini ve rey ve mütâlaalarını beyan etmeleri itibarı ile bu içtimayı mü-

³¹ İkdâm, 27 Mayıs 1335 (1919), No: 8009; Mehmet Tevfik Beyin (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları, C.2, s. 186-187; Söylemezoğlu, a.g.e., s. 120-121; Akşin, a.g.e., C.1, s. 323-324; Sertoğlu, a.g.m. I, s. 30-31.

³² Vakıt, 24 Mayıs 1335 (1919), No: 565, s.2.

teyemmen ve mes'ud add ederim"³³. Padişah, konuşmasını tamamladıktan sonra başkanlığı Damat Ferit Paşa'ya bırakarak salonu terk etti. Kanun-ı Esâsî'ye göre devletin en aslî organı olan saltanat makamı, çıkmazdan kurtulma, halka umut verme ve çözülmeyi engelleme konusunda etkili olamadı. Padişah'a umutsuzluk egemendi. Nitekim Padişah Vahidettin, özel dairesine giderken gözlerinden yaşlar dökülmüş ve etrafındakilere "karılar gibi ağlıyorum"³⁴ diyerek içinde bulunduğu çıkmazı itiraf etmişti.

Sadrizam, konuşmasına son olayları özetleyerek başladı. Topluluğa, hükümetin Paris Barış Konferansı ve Büyük Devletler nezdinde Türk halkının savaştan sorumlu olmadığını anlattığını ve bu konuda büyük mesafe alındığını açıkladı. Damat Ferit Paşaya göre bu çabaların sonucunda Avrupa basınının bir kısmı, Osmanlı Devleti'ni hedef alan yazılar yerine, daha olumlu düşüncelere yer vermeye başlamıştı. İstanbul'daki Yüksek Komiserlerle de barış antlaşması imzalanmamasına rağmen iyi ilişkiler kurulmuş, gün geçtikçe bu ilişkiler medeni bir hal almaya yönelmişti.

Damat Ferit Paşa, İzmir'in işgali ile ilgili bazı belgeleri de salonda bulunanlara açıkladı. Buna göre, işgalden bir gün önce İngiltere'nin Fevkalade Elçisi Amiral Webb kendisine bir nota vermişti. Bu notada, Paris'te alınan karar uyarınca, İzmir'deki kalelerin İtilâf Devletleri güçlerine teslimi istenmişti³⁵. Damat Ferit Paşa, İstanbul'da bulunan İtilâf Devletleri Yüksek Komiserlerine verilen 14 Mayıs 1919 tarihli ve 1913 No'lu cevabi notayı da okudu. Özetle bu notada; işgali geçerli kılacak hiçbir nedenin olmadığı, bu kentin ne ırk, ne tarih ne de coğrafi özellikler açısından Yunanistan'la irtibatının bulunmadığı, Yunan askeri güçlerinin gecikmeden geri alınması ve yerlerine memnunlukla kabule hazır olunacak İtilâf Devletleri güçlerinin ikame edilmesi gibi görüşlere yer verilmişti³⁶.

³³ "Şurâ-yı Saltanatın İctimai", *Alemdar*, 27 Mayıs 1335 (1919), No: 155/1465, s. 1; *Vakit*, 27 Mayıs 1335 (1919), No: 568, s. 1; Söylemezoğlu, a.g.e., s. 125; Göztepe, a.g.e., s. 165; *Mehmet Tevfik Beyin (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, C.2, s. 188; Sertoğlu, a.g.m. I, s.33

³⁴ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, TTK, Ankara: 1987, s. 216.

³⁵ *Vakit*, 27 Mayıs 1335 (1919), No: 568, s. 1. Amiral Webb'in notasından sonra, Amiral Calthorpe, İzmir Valisine başka bir nota vererek, mütarekenin 7. maddesine dayanılarak İtilâf Devletlerinin kararıyla Yunan askeri güçlerinin 15 Mayıs 1919'da bu kenti işgal edeceği bildirildi. Bkz. Celal Bayar, *Bende Yazdım. Milli Mücadeleye Gidiş*, C. 6, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s. 39.

³⁶ *Vakit*, 27 Mayıs 1335 (1919), No: 568, s. 1.

Hükûmetin tavrının belirginleştiği bu nota ve çeşitli öneriler içeren bir telgrafın da³⁷ Paris Barış Konferansı'na gönderildiği, Damat Ferit Paşa tarafından açıklandı. Sadrazamın teslimiyetçi duruşu şu sözlerle daha da perçinleşti: "Paşa efendiler, Beyefendiler hazeratı, Millet-i Oşmaniye altı asırdan beri, devr-i istilâsında ve hatta hâl-i inhitâtında ibraz eylediği hayat ile milel-i muazzama meyanında mevki-i mahsusunu muhafaza etmiş idi. Ve fakat ahiren bütün alemleri her ü merc eden muharebe-i umûmiyede bazısıyla dört asırdan, bazı ahiriyle yüz yirmi seneden beri beynelmilel misli nâmesbuk bir muhabbet meveddet-i samimiye ile merbut bulunduğumuz ve 1855 ve 1878 müzaheretlerine mazhariyetle muntazırı bulunduğumuz iki millet-i muazzama-i garbiye tarafında bulunmak lâzım gelir iken gene bir takdir bizi onlara muhalif bir mevziye koydu. Bu iki muazzam ve necip millet pek kâdim münasebat-ı hüsnîyyeyi ferâmûş etmeyerek müttefiklerle beraber bize yeniden dest-i mesafatını uzatırsa şimdiye kadar saha-ı harb ve vefada gösterdiğimiz kudret ve kuvveti badema onların cenâh-ı meveddetinde ilm ve marifet ve medeniyetin terfi'ine hasr ederek istikbalimizden emin oluruz"³⁸.

Damat Ferit Paşanın konuşması ve açıkladığı belgelerin içeriği, Mütareke döneminde bir kısım yönetici ve aydınların içinde bulunduğu bunalımı yansıtmaktadır. Hükûmet, temsil niteliği olan kurumların işlevsizleştirildiği bir ortamda ülkenin kurtuluşunu teslimiyette aramıştır.

4- Saltanat Şûrâsında Tartışılan Konular

a- İzmir'in İşgal Edilmesi

Damat Ferit Paşanın İzmir'in işgal edilmesi ve daha sonra gerçekleşen olaylar hakkında verdiği kısa açıklamalar, dinleyiciler tarafından yeterli gö-

³⁷ Telgrafta özetle; "Arap memleketlerinin makamât-ı mukaddeseye, hukuk-u hilafete, velhasıl bütün âlem-i İslâmiyete taalluku cihetiyle" bu yerlerin geleceğinin Paris Barış Konferansı'nın yetkisi dışında kalması, Arabistan'dan Karadeniz'e ve Edirne'ye kadar olan yerlerin doğrudan doğruya Padişahın egemenliği altında olması, halkın tepkilerini azaltmak için Yunanlıların İzmir ve çevrelerini boşaltmaları için konferans adına açıklama yapılması, Trakya ve Anadolu kıtasında yalnızca Ermenistan'da özerk bir idarenin kurulmasına onay verilmesi, bu özerk idarenin de Osmanlı Hükûmetine bağlı bulunması gibi konulara yer verildi. Bkz. **Vakit**, 27 Mayıs 1335 (1919), No: 568, s. 1; Bayar, a.g.e., C.6, s. 101-102.

³⁸ **Vakit**, 27 Mayıs 1335 (1919), No: 568, s. 1.

rülmedi. Söz alan bir çok konuşmacı, Sadrazam'ın verdiği bilgilerin büyük kısmının basında yer aldığını, somut önerilerin ortaya çıkabilmesi için daha çok açıklamaya gereksinim duyulduğunu ileri sürdüler. Meclis-i Âyan üyesi Müşir Fuad Paşa, "icra kuvvetinin ilk önce teşebbüslerinde ne dereceye kadar başarıya ulaşabildiğini öğrenmek" gerektiğini, Sadrazam'ın geçen olaylar hakkında "bir aile arasında olduğu gibi" açıklamalar yapmasının yararlı olacağını belirtti³⁹.

Konuşmalara getirilen kısıtlamalara karşın Yunan ve İtalyan işgalleri ile Paris Barış Konferansı'na yapılan başvuru hakkında ayrıntılı bilgi istendi. Meclis-i Âyan'dan Seyyit Bêy, Mentеше Sancağı'nda "hariciye nezareti ile yahut mahalli hükûmet ile Mentеше'de bulunan işgal kuvvetleri kumandanı arasında teati edilmiş bir söz, bir mukavele"nin varolup olmadığını, basında yer alan İstanbul'un işgal edileceği haberlerinin doğruluğunun ne olduğunu sorarak, bu konulara açıklama getirilmemesini eleştirdi. Ayrıca Seyyit Bey, İzmir'in işgali için Amiral Calthrope ve Amiral Webb'in verdiği notalara rağmen Yunanlıların çevre il ve kasabaları da işgal ettiklerini açıklayarak, bu konuda Paris Barış Konferansı'nın tutumunun ne olduğuna açıklık kazandırılmasını istedi. Daha sonra Seyyit Bey, İzmir'deki olayın ilhak mı, işgal mi olduğunu sorarak, bu konuda hükümetin tavrının ne olduğunu sordu⁴⁰.

Şûrâya, Matbuat Cemiyeti'ni temsilen katılan iki kişiden biri olan İstiklal Gazetesi Başyazarı Ahmet Rauf Bey⁴¹, İzmir'in işgalini protesto etmenin ikinci derecede sorun olduğunu, asıl sorunun ülkenin bir bütün olarak tutulup tutulmayacağına tartışılması olduğunu öne sürdü.⁴² Eski Büyükelçilerden Galip Kemalî Söylemezoğlu, İzmir'le ilgili olarak farklı bir plebisit yapılması ve bu yolla Yunanlıların gerçek yüzünün açığa çıkarılması önerisinde bulundu: "İzmir'imizin üzerinde bugün dalgalanan bayrağın sahibi

³⁹ Gökbilgin, a.g.e. , s. 98-99; Sertoğlu, a.g.m. I , s.37.

⁴⁰ Gökbilgin, a.g.e. , s. 99-101; Sertoğlu, a.g.m. I , s. 37-38.

⁴¹ Matbuat Cemiyeti üyeleri, 23 Mayıs 1919'da yaptıkları seçimde, Rauf Ahmet Bey, büyük çoğunlukla seçtiler. Hadisat Gazetesi Başyazarı Süleyman Nazif ve Yeni Gün'ün Sahibi ve Başyazarı Yunus Nadi eşit oy almışlardır. Ancak, şûrâ zabıtlarından anlaşıldığına göre ikinci temsilci olarak Süleyman Nazif Bey katılmıştır. Bkz. **Vakit**, 24 Mayıs 1335 (1919), No: 565, s. 2.

⁴² Gökbilgin, a.g.e. , s. 104; Mithat Sertoğlu, "Mütareke Devrinde Saltanat Şûrâsı ve Milli Şûrâ Hazırlıkları. Gizli Belgeler II.", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 23, (Ağustos 1969), s. 49.

olan milletin hakiki mahiyeti hakkında Fransız ve Şark Orduları Kumandanlarından son neferine kadar bir plebiscite (âra-yı umûmiye) yapılmasını teklif ederim. Çünkü dört-beş yüz bin kişilik olan ordu, Makendonya'da Yunan idaresinin çeşitli milletlere karşı ne kadar zalimce hareket ettiğini görmüştür"⁴³. İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti adına söz alan Cami Bey ise, İzmir'in işgalini başka bir perspektiften değerlendirerek, bu olayın farklı bir nitelik taşıdığını, işgali Doğu Akdeniz'de çıkarları olan devletlerin organize ettiğini ve işgale neden olarak gösterilen asayişsizliğin bölgede olmadığını vurguladı⁴⁴.

Tutanaklardan anlaşıldığına göre, Damat Ferit Paşa'nın İzmir'in işgali üzerine ayrıntılı açıklama yapmaması, birçok temsilcinin söz almamasına yol açtı. Hükûmetin yegâne yaklaşımı, işgalci Yunan güçlerinin geri çekilmesi ve yerlerine İtilâf Devletleri güçlerinin ikâme edilmesi isteğiydi. Oysa, halkın her geçen gün artan tepkisi ve bilinci, şûrâya yansıtılmamış ve bu ulusal tavrın örgütlenmesi yolları aranmamıştı.

b- Millî Şûrânın Toplanması

Bazı Osmanlı aydınları, Osmanlı Devleti'ni Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra içine düştüğü çıkmazdan kurtarmak amacıyla, 29 Kasım 1918'de "bilcümle kuva-yı milliyeyi tevhid etmek maksadı ile İstanbul'da müesses mutaazzıv umum heyetler(i), cemiyetler(i) ve fırkalar(ı)" bir araya getirerek bir cephe oluşturmaya çalışmışlardı. Hiç kuşkusuz Milli Kongre⁴⁵ adı verilen bu girişimin dışında başka siyasal örgütler de oluşturuldu. Ancak bunların çoğu Mütareke döneminin kaosu içinde etkili olmadılar⁴⁶. Milli Kongre ise cılız bir ulusal söylem oluşturmanın yanı sıra, Ahmet Rıza'nın 29 Ocak 1919'da Meclis-i Âyan'da ifade ettiği saltanat şû-

⁴³ Söylemezoğlu, a.g.e. , s. 130-131; Sertoğlu, a.g.m. I , s. 40.

⁴⁴ Gökbilgin, a.g.e. , s. 113-114; Sertoğlu, a.g.m. II , s. 54.

⁴⁵ Göz Doktoru Esat Paşa'nın öncülüğünde kurulan Milli Kongre'ye 52 parti ve cemiyet katıldı. Dönemin etkin siyasal partisi olan Hürriyet ve İtilaf yer almadı. Bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler. Mütareke Dönemi**, C. 2, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. 150-160; Orhan Koloğlu, **Aydınlarımızın Bunalım Yılı 1918. Zaferi Nihai'den Tam Teslimiyete**, Boyut Kitapları, İstanbul, 2000, s. 250-254; Mithat Sertoğlu, "Tarihimizde İlk Millî Kongre", **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, Sayı: 21(Haziran 1969), s. 7.

⁴⁶ Bu tür örgüt ve girişimler için şu eserlere bakılabilir: Tunaya, a.g.e. , C. 2; Koloğlu, a.g.e. , s. 233-283; Akşin, a.g.e. , C. 1-2.

râsı önerisini, İzmir'in işgalinden sonra milli şûrâ adıyla tekrar gündeme getirdi. Millî Kongre'nin 23 Mayıs 1919'da Millî Talim ve Terbiye Cemiyet'inde yapılan olağanüstü toplantısında, "icab ettiği takdirde Padişah'a, hükümete ve İtilâf Devletleri'ne karşı milleti temsil üzere bir milli şûrânın" oluşturulması kararı alındı. Bu kararı saraya iletmek için bazı kişiler görevlendirildi⁴⁷. Dolayısıyla saltanat şûrâsının toplanmasından önce bir milli şûrâ fikri uç vermeye başlamıştı.

Saltanat şûrâsına katılıp görüşlerini açıklayanların yaptıkları en etkin öneri milli şûrânın toplanmasıdır. Hiç kuşkusuz bu düşüncenin en ateşli savunucusu olan Ahmet Rıza, konuşmasına saltanat şûrâsının daha büyük bir milli meclis şekline dönüştürülmesi önerisiyle başladı. O'na göre bu yöntemle, ulusun hakları daha iyi korunacaktı ve icra erki de güçlenecekti: "Hükümetin elinde silâhı olmadığını biliyoruz. O halde milletin bugünkü kuvveti birlik halinde, ittifak halinde bulunmasıdır. Kuvvetini milletin ruhandan almayan, umûmun zarar ve faydasına taallük eden işlerde, milletle müşavere ihtiyacını hissetmeyen bir hükümet zaaf ve acizlikten kurtulamaz ... hükümet bu milli meclisi kendisine yardımcı görmezse ve bu vazifeler ihmal edilirse o halde herkes hicrete mecbur olur"⁴⁸.

Millî Kongre adına katılan Hüsnü ve Vahdet-i Milliye Heyeti'ni temsilen söz alan Hamit beyler de, ülkenin sürüklendiği bunalımdan kurtulabilmesinin, ancak, milleti temsil edecek bir heyetin oluşturulmasına bağlı olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle Hüsnü Bey, hükümetin ülkeyi kaostan kurtarma gücünden yoksun olduğunu, çeşitli vilayetlerden gelerek kendileriyle diyalog kuran kişilerin, bir milli şûrânın kurulmasını istediklerini ve milli şûrâ düşüncesinin hayata geçirilmesi için ise acilen bir encümen oluşturulması gerektiğini çok net ifadelerle belirtti⁴⁹.

Trabzon Müdafaa-ı Hukuk-u Milliye Cemiyeti adına söz alan Ömer Fevzi Bey de milli şûrânın gerekliliğini ön plâna çıkaranlardan biriydi: "Bugün hükümet makinesi ile millet makinesi ayrı yoldan gidemez. Bu iki makineyi bir araya getirerek Türk'ün arabasını dağlardan aşırmaq lâzımdır.

⁴⁷ Sertoğlu, "Tarihimizde İlk Millî Kongre", s. 8.

⁴⁸ Gökbiçin, a.g.e., s. 96-97; Sertoğlu, a.g.m. I, s. 34-35; Göztepe, a.g.e., s. 165-166.

⁴⁹ Gökbiçin, a.g.e., s. 110-111.

Bunu birleştirmek için herhalde bir şûrâ-yı milliye ihtiyacımız vardır. Şûrâ-yı millinin faidesi hükûmeti kendi dilinden kurtarıp müdde-i lisanı kullanılmasına sevk etmektir. Bu bir kurtuluş çaresi olacaktır. ... Şûrâ-yı millinin diğer bir faidesi de, milletlerin siyaseti hakim olduğu şöyle bir zamanda, şu dünyanın umumî inkılâbı devresinde millet, aynı seviyede bulunan milletlere hitap etmek faziletini kazanır. ... Bu şûrânın teşekkülü aynı zamanda, milletin fikir ve hisleri içinde bir bağ, bir toplayıcı olmasıdır". Ömer Fevzi Beyin en çarpıcı yaklaşımı ise, şûrâ-yı milliyenin temsil özelliği kazanması ve bunun bir anlamda sürekli hale dönüşmesi yönünde yaptığı değerlendirmelerdir. Zira, O'na göre, hükûmet, şûrâ-yı millî içinden çıkmalı ve o kurula dayanmalıdır.

Darülfünûn Hukuk Şubesi'nden Selahâddin ve Baro Başkanı Celâlettin Arif Beyler de, Ömer Fevzi Bey'in görüşlerine paralel bir şekilde hükûmetin, oluşturulacak bir şûrâya dayanması gerekliliği üzerinde durdular. Celâlettin Arif Bey, Baro'nun Darülfünûn adına görüşlerini açıklayan Selahâddin Bey'e iştirak ettiğini ifade ettikten sonra bu meclisin oluşum biçimine değindi: "idarî unsurlar bu meclisten çıktıktan sonra bunlara iltihak veyahut hemen iştirak ettirilecek olan vilayetler Meclis-i Umumî azaları gelsinler, burada veya başka bir yerde toplansınlar ve bir milletin azim ve kararını gösterebilirler. Böylece bir heyetin başında da kendisine güvenebileceği bir vükela heyeti, kabine bulunur"⁵⁰.

Böylece, Padişah ve Sadrazam'ın hiç beklemediği bir şekilde temsil gücü olan bir millî şûrâ düşüncesi güçlü bir akım olarak ortaya çıktı. Zîra, saltanat şûrâsını izleyen günlerde bu düşüncenin tartışılmasına devam edildi ve hükûmetin bu yönde bazı adımlar atması istendi.

c- Manda Sorunu

Mondros Mütarekesi'yle birlikte ülkenin bir çıkmaza sürüklenmesi, bazı Türk aydınlarının düşünce dünyasını alt üst etmişti. Bu aydınlar, ülkenin kurtuluşunu savunan müdafaa-ı hukuk ideolojisini, halkın özgürlük ve bağımsızlık duygularını göz ardı ederek İngiliz Muhipleri ve Wilson Prensipli-

⁵⁰ Gökbilgin, a.g.e., s. 103.

leri Cemiyetleri gibi manda ve himayeyi savunan derneklerin çatıları altında toplanmışlardı⁵¹.

Manda⁵² ve himayeyi büyük bir heyecanla savunanların bir kısmı, ülkenin toprak bütünlüğünün sağlanması, gerekli ekonomik yardımın alınması ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un adalet ve sürekli barış üzerine oturduğu ilkelerden yararlanması için 4 Aralık 1918'de Wilson Prensipleri Cemiyet'ini kurmuşlardı. Bundan başka kurtuluşu İngiltere'de arayanlar ise, ülkenin toprak bütünlüğünün korunması, hilafet ve saltanatın sürdürülmesi, gerekli yardım ve desteğin alınması için İngiliz Muhipleri Cemiyeti adındaki kuruluşu oluşturmuşlardı⁵³. Aydınlar ve yöneticiler arasında Fransız ve İtalyan mandacılığı da çok tartışılmasına rağmen, bu arayışlar örgütsel bir yapıya kavuşturulamadı⁵⁴. Bu düşünceleri savunan aydınlar, mandayı sihirli bir değnek gibi görmüşlerdi.

Gelişmiş bir ülkenin mandasını kabul etme eğilimi, saltanat şûrası toplantısını da etkiledi ve bu eğilim yoğun bir şekilde tartışıldı. İstiklâl Gazetesi Başyazarı Rauf Ahmet Bey, manda sisteminin kabul edilmesi gerektiğini etkin şekilde savunanlardan biriydi. Rauf Ahmet Bey'e göre, devletin dış politikası Wilson ilkelerinin 12. maddesine uygun bir şekilde belirlenmeli ve Türklerin çoğunlukta olduğu coğrafyada millî birliğin sağlanması nihai amaç olmalıydı. Bu amacı gerçekleştirmek için ise manda sistemi yegâne çözümdü. O'na göre manda sistemi şu anlama gelmekteydi: "devlet-

⁵¹ Tunaya, a.g.e., C. 2, s. 473 v.d.; Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Dönemindeki Kuruluşlar*, TTK, Ankara, 1991, s. 149 v.d.; Mine Erol, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi (1919-1920)*, Giresun, 1972, s. 35 v.d.; Kadir Kasalak, *Millî Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993, s. 53 v.d.; Koloğlu, a.g.e., s. 173 v.d.

⁵² Manda sistemi, ABD Başkanı Woodrow Wilson'un 8 Ocak 1918'de Kongre'ye sunduğu kendi adını taşıyan ilkelere dayanmaktadır. Cemiyet'i Akvam'ın kuruluş metninin 22. maddesinde şöyle tanımlanmıştır: "savaşın sonra, evvelce kendilerini idare eden devletlerin egemenliklerine tâbi olmaktan çıkmış ve kendilerini idarede aciz halkların bulunduğu sömürgelerin refah ve gelişmelerin sağlanması kutsal bir medeniyet görevidir. Bu görevin yerine getirilmesi için en iyi yöntem bu halkların vesayetini, servet kaynakları, tecrübeleri veya coğrafi durumları bakımından bu sorumluluğu yüklenmeye elverişli bulunan ve bunu kabule razı olan gelişmiş milletlere emanet etmektedir. Bunlar bu vesayeti vekil (mandataire, mandatory) sıfatı ile ve cemiyet adına uygulayacaklardır". Bkz. *Milletler Cemiyeti Misaka*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dış Münasebetler Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1957, s. 28-31.

⁵³ Tunaya, a.g.e., C. 2, s. 472-491; Tevetoğlu, a.g.e., s. 51-143; Kasalak, a.g.e., s. 99-107; Erol, a.g.e., s. 36.

⁵⁴ Mevlüt Çelebi, "Mütareke İstanbul'unda Bir İtalyan Dostu: Celal Nuri", *Tarih ve Toplum*, C. 18, Sayı: 108, (Aralık 1992), s. 45-46; Tevetoğlu, a.g.e., s. 148; Kasalak, a.g.e., s. 94-99.

lerin kefâletleri altında müekkil (mandater) olarak bir devletin diğer devletin idaresini ele alması ve yardım etmesidir. Cemiyet-i Akvam tarafından belli prensipler dairesinde tevdiî olunan muvakkat bir vekâletten ibaret tir”⁵⁵. İçinde bulunulan somut koşullar nedeniyle bağımsızlığın sağlanmasının çok güç olduğunu belirten Rauf Ahmet Bey, bu nedenle Cemiyet-i Akvam tüzüğünde belirtilen esaslar dahilinde Amerika’ya başvurulmasını önerdi. Böylece millî birliğin korunması, gereksinim duyulan yardımın alınması ve uluslararası alanda saygınlığın sağlanması “vekalet” yoluyla olanaklı olabilecekti⁵⁶.

Rauf Ahmet Beyin bu ısrarcı Amerikan mandacılığı⁵⁷, yalnızca Yusuf Ziya Bey tarafından eleştirildi: “Bu mecliste o cihet bahis konusu olamaz” diyerek manda düşüncesine karşı olduğunu gösterdi⁵⁸.

Hükûmetin politikalarının belirlenmesinde önemli rol oynayan Hürriyet ve İtilâf Partisi’ni temsilen saltanat şûrâsına katılan Sadık Bey⁵⁹, partinin görüşlerini yazılı olarak sundu. Abidin Bey’in okuduğu bu belgede açıkça, millî ve siyasi varlığın korunması için eski ve tarihi dost bulunan büyük bir devletin “müzaheret ve muhadeneti”nin sağlanmasının uygun olacağı belirtildi⁶⁰. Öte yandan Vahdet-i Milliye adına konuşan Hamit Bey ise, her ne şekilde olursa olsun Anadolu ve Rumeli’nin parçalanmaması gerektiğini, eğer bu sağlanmazsa “hepsinin muttehid ve bir kitle olarak bir mandater tarafından idaresi(nin) kabil” olabileceğini belirterek, manda sistemini çekiciliğine kapıldığını gösterdi⁶¹. Galip Kemalî Bey ise, “iş meydandadır: zaferi kazanmış olan üç büyük devlet, memleketimizi taksim etmek istiyorlar; fakat bunu açıktan söylemeyerek ortaya bir mandat lâkırdisı çıkardılar” diyerek, emperyalizmin manda şeklinde ortaya çıktığına atıfta bulundu. Ne

⁵⁵ Gökbilgin, a.g.e. , s. 103-107; Sertoğlu, a.g.m. II , s. 49-50; Bayar, a.g.e. , C. 6, s. 104.

⁵⁶ Gökbilgin, a.g.e. , s. 106-107.

⁵⁷ Rauf Ahmet Bey, konuşmasının bir yerinde yanlışlıkla “Amerikan himayesini tesis etmek” sözcüklerini kullanınca, Sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından uyarıldı ve kullandığı sözcükler düzeltilirdi. Bkz. Gökbilgin, a.g.e. , s. 279.

⁵⁸ Gökbilgin, a.g.e. , s. 279.

⁵⁹ Hürriyet ve İtilaf Partisi’ni temsilen Sadık Bey ve Zeynelâbidin Efendi katılmışlardır. Bkz. Tuna, a.g.e. , C. 2, s. 279.

⁶⁰ Belgenin tam metni için bkz. “ Şûrâ-yı Saltanatta Sadık Efendi”, **Alemdar**, 28 Mayıs 1335 (1919), No: 156/1466, s. 1.

⁶¹ Gökbilgin, a.g.e. , s. 108; Sertoğlu, a.g.m. II , s. 51.

yazık ki bu konuşmacı da, “yalnız başımıza gemimizi bu fırtınalardan kurtaramayız. Bu muhakkaktır. O dost el bize selâmet ve medeniyet yolunu muvakkaten gösterebilir...” kolaycılığına kapılarak, devlet adı vermeden mandayı bir çözüm yolu olarak gösterdi⁶².

d- Hükûmetin Eleştirilmesi

Şûrâya katılanların bir kısmı hükûmetin siyasî gelişmeler karşısında yeterince aktif davranmadığını, işgallere karşı tepki göstermediğini ve parçalanmaya karşı duramadığını öne sürdüler. Milli Ahrar Partisi temsilcisi Refik Bey, işgal nedeniyle hükûmete sert eleştiriler yöneltti. İşgallerin gün geçtikçe genişlediği bilgisini veren Refik Bey, olayın ilhaktan başka bir şey olmadığını ve bunun da hükûmetin hatasından kaynaklandığını öne sürdü. O'na göre hükûmetin gücünün ülkenin bütünlüğünü sağlamaya yetmediğini, bu nedenle de kamuoyunun güvenini kazanmış yeni bir hükûmetin kurulmasının daha sağlıklı olacağını belirtti⁶³. Ahmet Rıza ise, sorduğu sorularla hükûmetin son gelişmeler karşısındaki tutumunu sorguladı: “...ahalinin bazı yerlerde filân filân devletlerin yardımına müzaheretine başvurdukları işitiliyor. Milletın aslî haklarına taallûk eden ve millet arasında fikirlerin dağılmasına sebep olan bu teşebbüslere karşı hükûmetin aldığı tedbirler nedir?”. Özellikle Ahmet Rıza, yaşanan siyasal bunalımdan meşrutiyetçi sisteme bağlı kalınarak kurtulabileceğini belirterek, mevcut hükûmeti bu konuda uyardı: “kuvvetini milletın ruhundan almayan, umumun zarar ve faydasına taallûk eden işlerde milletle müşavere ihtiyacını hissetmeyen bir hükûmet zaaf ve âcizlikten kurtulamaz”. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakınlığıyla bilinen Ayan'dan Seyyit Bey ise, hükûmet üyelerinin böylesine önemli bir toplantı ve süreçte mütâalada bulunmamasını büyük bir eksiklik olarak değerlendirdi. Hükûmete yönelik en çarpıcı sözler, Trabzon Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti temsilcisi Ömer Fevzi Bey tarafından söylendi. Ömer Fevzi Bey, şûrâda alınacak kararların hükûmete güvenoyu anlamına gelmemesi gerektiğini, şûrânın halkın geleceğini tayin etme yetkisine sahip olmadığını, “uçurumun kenarına gelmiş olan milletın kendi ka-

⁶² Söylemezoğlu, a.g.e. , s. 129.

⁶³ Gökbilgin, a.g.e. , s. 117-118; Sertoğlu, a.g.m. II , s. 56.

derini ancak kendi kalbinden, kendi hislerinden doğan bir heyet(le)” belirleyeceğini vurguladı⁶⁴.

Hükûmetin oluşturacağı politikaların milletin eğilimleriyle uyumlu olmasını, hatta bu politikalarda belirleyici olanın millet olması gerektiğini savunan bir diğer temsilci ise Milli Kongre’den Hüsnü Beydir. Hüsnü Bey, “(hükûmeti) murakabe ve kontrol edecek millî bir kuvvete” ihtiyaç olduğunu savunarak, millî şûrânın bu işlevi yerine getirebileceğini belirtti⁶⁵.

e- Ermeni Sorunu

Talat Paşa Hükûmeti, Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’nu kaybettiğinin belirginleşmesi üzerine 7 Ekim 1918’de istifa etti. Yerine, ülkeyi mütarekeye götürmek üzere 14 Ekim 1918’de Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti kuruldu. Yeni hükûmet, daha mütareke imzalamadan önce, göçe tabi tutulan Ermenilerin eski yerlerine geri dönebileceklerine ve mallarının iade edileceğine ilişkin karar aldı⁶⁶. Ermeni tehciri sorunu Mütareke imzalandıktan sonra Meclis-i Mebusan, basın ve hükümet çevrelerinde daha yoğun bir şekilde tartışılmaya başlandı. Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti’nin 9 Kasım 1918’de istifası üzerine kurulan Tevfik Paşa Hükûmeti de, Ermeni tehcirini gündemine aldı. 14 Aralıkta tehcir sırasında suç işleyenlerin, ülkenin çeşitli yerlerinde kurulacak divan-ı harplerde yargılanmalarına karar verdi⁶⁷. Daha sonra kurulan II. Tevfik Paşa ve Damat Ferit Paşa Hükûmetleri döneminde konun değişik biçimlerde ele alındığı ve bir çok kişinin tutuklandığı görülmektedir. Özellikle Damat Ferit Paşa hükûmetleri döneminde tehcir konusu, siyasi rakip durumunda bulunan İttihatçıların tasfiyesi için araç olarak kullanıldı⁶⁸. Öte yandan Damat Ferit Paşa, Ermeni sorununun çözümünün bu etnik unsura özerklik vermekle olanaklı olabileceğine inanmıştı. Nitekim Damat Ferit Paşa, Paris Barış Konferansı’na gönderdiği telgrafta, “... Ermenistan’da vâsi’ muhtariyet idare kabul edilmek şar-

⁶⁴ Gökbilgin, a.g.e. , s.96-97,101,109; Sertoğlu, a.g.m. II, s.35-38.

⁶⁵ Gökbilgin, a.g.e. , s.110-111

⁶⁶ Ermenilerin geri dönebilmelerine izin verildiğine ilişkin vilayet ve sancaklara 18 Ekim 1918’de gönderilen yazı için bkz. **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.182.

⁶⁷ **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920)**, s.189-191; Nejdret Bilgi, **Ermeni Tehciri ve Boğazlayan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey’in Yargılanması**, Köksav Yayınları, Ankara, 1999, s.51.

⁶⁸ Akşin, a.g.e., C.1. s.197-202; Bilgi,a.g.e., s.58.

tıyla Devlet-i Osmaniye'ye bırakılacağıın Paris Konferansı kararıyla müsâraatten ilan edilmesi"ni istemişti⁶⁹.

Damat Ferit Paşanın önerisi, Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-ı Hukuk-u Milliye Cemiyeti temsilcisi Süleyman Nazif Bey tarafından demografik ve tarihsel verilere dayanılarak çürütülmeye çalışıldı. Süleyman Nazif Bey, savaşın önce bölgede 4 milyon Müslümanın yaşadığını, buna karşılık 600 bin Hıristiyan bulunduğunu, başta Erzurum ve Bitlis olmak üzere bütün bölgede Türklerin çoğunlukta olduğunu, bu topraklarda Ermenilerin dışında Süryani, Geldani ve Nasturî gibi farklı etnik unsurlardan da insanların yaşadığını, Ermenilerin hiçbir yerde nüfusun yüzde beşini aşamadıklarını ve buradaki Ermenilere geniş ölçekte imtiyazlar verilmesi halinde, yalnız en büyük çoğunluğu oluşturan Müslümanların değil, Hıristiyan unsurların da haklarına müdahale edilmiş olacağını belirtti. Özerklik seçeneğinin olanaklı olmadığını kanıtlamaya çalışan Süleyman Nazif Bey, çözümün şu şekilde olması gerektiğini öne sürdü: "memleket arazisinin her kilometresine ne kadar ahali düşecek, buna göre arazi taksim olunmalı ve Ermenilere isabet edecek arazideki Müslümanlar mübadele suretiyle bize isabet edecek yerlere naklolunur. Bu suretle hem vaad tamamiyle yerine getirilmiş olur, hem de aramızda geniş imtiyazları haiz bir unsurdan kurtulmuş oluruz"⁷⁰.

Ermeni sorununa ilişkin istatistiksel bilgiler yayınlamış olan Süleyman Nazif Bey, konuyla yakından ilgili olduğunu açık bir şekilde gösterdi. Tehcir konusuna değindi ve Ermenilerin devletten aldıkları silahlarla Rusya Ordusuna katıldıklarını, Van ve Muş civarlarında katliam yaptıklarını dile getirdi. Buna rağmen Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-ı Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nin kurulmasından sonra Avrupa ve Amerika'dan tarafsız heyetlerin gelmesi için başvurularda bulduklarını, şimdi de aynı görüşte olduklarını ve heyetin vereceği karara saygı göstereceklerini açıkladı. Bölgede Türk egemenliğinin sona erdirilmesine çalışılması halinde, kadın – erkek bütün halkın direneceğini vurguladı.⁷¹

Süleyman Nazif'in bu ulusalcı tavrı, Damat Ferit Paşa tarafından hoş karşılanmadı ve konuyla ilgili muhtıra vermesini istedi.⁷² Ermeni sorununa

⁶⁹ "Şûrâ-yı Saltanat" *Vakit*, 27 Mayıs 1335 (1919), No: 568, s.1; *Tasvir-i Efkâr*, 27 Mayıs 1335 (1919), No: 2737, s.1.

⁷⁰ Gökbilgin, a.g.e., s.114-117; Sertoğlu, a.g.m., II, s.54-56.

⁷¹ Gökbilgin, a.g.e., s.117; Sertoğlu, a.g.m., II, s.56.

⁷² Gökbilgin, a.g.e., s.117.

atıfta bulunan Milli Ahrar Partisi temsilcisi Refik Bey, hükûmetin Paris Barış Konferansı'na gönderdiği telgrafta, Ermenistan'da özerklik yönetiminin kurulacağı ifadesini kullandığını, halbuki Osmanlı ülkesinde Ermenistan gibi bir yer olmadığını, ancak Ermenilerin çoğunluk teşkil ettikleri yerlerde geniş bir özerklikten söz edilebileceğinin altını çizdi.⁷³

Şûrâda, Ermeni sorununun ele alınışında Damat Ferit Paşa'nın görüşlerinin etkisi anlaşılmaktadır. Ancak bu görüşlere ulusal nitelikte tepkinin de verildiği görülmektedir.

C- Saltanat Şûrâsının Yankıları

Ülkenin kurtuluşu için çeşitli önerilerin tartışılacağı bir platform olarak düşünülen saltanat şûrâsı, bazı çevreler tarafından farklı açılardan yorumlandı. Anadolu'da işgalcilere karşı ulusal direnişi örgütlemeye çalışan Mustafa Kemal Paşa, şûrâya ilişkin gelişmeleri yakından izledi. Basından ve toplantıya katılan Canik Mutasarrıfı Hamit Beyden öğrendikleriyle şûrâyı değerlendirdi. Görüşlerini 15. Kolordu Komutanlığı'na gönderdiği şifre-telgrafta açıkladı: "... Hükûmete adem-i itimadı işrap eden nutuklarla nihayet bulan mezkûr şûrâda bir karar-ı kat'i ittihaz edilememiştir. Halen hükûmetin yine eski hükûmet olduğu fazla olarak zaafa uğradığı ve İstanbul'da yeniden bir ruh-u inkılâp uyandırıldığı anlaşılmaktadır"⁷⁴.

Mustafa Kemal Paşadan başka bu girişimi yakından izleyen İtalya Yüksek Komiseri Kont Sforza, "bir fiyasko"⁷⁵, saray ve hükûmet çevresi-

⁷³ Gökbilgin, a.g.e., s.117-118; Sertoğlu, a.g.m., II, s.56.

⁷⁴ **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1917-1938)**, C.IV, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.28-29. Mustafa Kemal Paşa, 1 Haziran 1919'da vilayetler, bağımsız mutasarrıflıklar ve 15. Kolorduya bir telgraf göndererek, Türkiye-Havas-Reuter ajansı ile İstanbul basınının verdikleri haberlerin birbiriyle çeliştiğine dikkati çekti. Türkiye-Havas-Reuter ajansının Türkiye'nin toprak bütünlüğünü koruma şartı karşılığında büyük devletlerden birinin yardımını sağlama konusunun tartışıldığını, oysa İstanbul basınında ise, söz alan 25 kadar kişinin hemen hepsinin tam bağımsızlığa kavuşmanın zorunluluğu üzerinde durduklarını, ivedilikle bir milli şûrânın toplanmasını istediklerini, halkın mukadderatının bu şûrâya bırakılmasını ve yalnızca bir kişinin İngiliz mandasını önerdiğini yazdığını açıkladı. Mustafa Kemal Paşa, telgrafında, bu yayınlar arasındaki çelişkinin nedenlerini Bâbü'lî'den sorduğunu da belirtti. Mustafa Kemal Paşa, manda konusunun bir kişi tarafından gündeme getirildiğini bilinçli bir şekilde ifade etmesi, Şûrâ üyelerinin de mandaya karşı olduğu izlenimini vermesinden kaynaklanmıştı. Bkz. Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk-Söylev**, C.3, TTK, Ankara, 1989, s.1231.

⁷⁵ Söylemezoğlu, a.g.e., s.132.

ni iyi tanıyan Lütü Simavi, "bir komedyâ"⁷⁶, İttihatçı Cavit Bey, "bir maskaralık"⁷⁷ olarak tanımladı.

Hükûmet üyelerinin söz söyleme hakkının olmaması, tartışmalara izin verilmemesi ve iştişarî nitelikte olduğu için hiçbir bağlayıcı kararın alınmaması gibi nedenlerden ötürü saltanat şûrâsı verimli olmadı. Şûrâya katılanların bu şûrânın niçin toplandığını, neler konuşulacağını çok iyi bilmedikleri çeşitli yorumlara konu olmuştu: "şûrâ-yı saltanata giden aza orada ne konuşulacağını pek iyi bilmiyordu. Bazıları 'hükûmet bazı mesail hakkında izahat verecek, bunun lehinde veyahud aleyhinde re'y toplayacak, fazla söz söylenmeyecek imiş' diyordu. Diğer birtakımları da kabinenin şûrâ-yı saltanattan itimad re'yi isteyeceğini söylüyordu"⁷⁸.

Aslında Anayasanın yürürlükte olmasına ve bir parlamenter sistem geleceğinin inşa edilmiş bulunmasına rağmen, çözümlerin bu zeminde çözüm üretilmesi yerine, ülkenin ağır sorunlarını aşmak için doğrudan şûrâ gibi bağlayıcılığı olmayan arayışlara yönelinmesi, başarısızlığın en önemli nedenlerinden biri olmalıydı.

Şûrânın sona ermesinden sonra basında yer alan yorumlarda başarısızlığın altı çizildi: "Dün birçok kimseler Yıldızda ictima' eden meclis-i fevkaladeden ne gibi bir netice çıktığını birbirlerine soruyorlardı. Memleketimizin mukadderatı yarın nasıl bir şekil alacak? Herkes bunu merak ediyor, buna dair meclisten bir karar bekliyordu. Meclis buna bir cevap veremedi."⁷⁹ Hükûmete yakınlığıyla tanınan ve şûrâya basın kontenjanından katılan Refii Cevad, Padişah'ın şûrâya başkanlık yapmamış olmasının şûrânın daha etkin kararlar almamasına neden olduğunu ileri sürdü. Refii Cevad, hükûmetin tutumunu eleştirmekten de geri kalmadı: "Hükûmet için yapılacak şey gazetelerde okuduğumuz ve hususi surette ekseriyet meclisin bildiği vakayi' tekrara eylemek değil, bir kere daha bilinmeyen vakayi'den açık bir li-

⁷⁶ Lütü Simavi, *Sultan Mehmet Reşad Han'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*, C.2, Matbaa-yı Osmaniye, İstanbul, 1340.

⁷⁷ Cavit Bey, günlüğüne şûrâ ile ilgili şu notu düşmüştü: "şûrâ-yı saltanat toplandı. Fakat niçin! Ne maksatla? Bu ictimadan ne bekleniyordu, ne istihsal edildi? Hiç, hiç, hiç. Bir maskaralık." Bkz. Maliye Nazırı Cavit Bey, *Felaket Günleri. Mütareke Devrinin Feci Tarihi*, C.1, (Yayına Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, 2000, s.194.

⁷⁸ "Şûrâ-yı Saltanat", *Vakit*, 27 Mayıs 1335 (1919), No: 568, s.1

⁷⁹ Mehmed Asım, "Fikir Cereyanları", *Vakit*, 27 Mayıs 1335 (1919), No: 569, s.1.

san ile bahs ederek ittihaz edilen tedâbirin neden ibaret olduğunu izâh eylemekdi. Bunu yapmadı". Şûrâda gündeme getirilen milli şûrânın, gerçeklikten uzak olduğunu savunan yazar, Rauf Ahmet ve Hürriyet ve İtilâf Partisi Başkanı Sadık Beyin ısrarla gündeme getirdiği manda önerisinin çıkmazdan kurtulmak için tek çözüm olduğu değerlendirilmesinde bulundu⁸⁰ Basın çevresinde şûrâyı değerlendirenlerden biri olan Vakıf Gazetesi Başyazarı Mehmet Asım, toplanması önerilen milli şûrânın "hiçbir devlette Kanun-ı Esâsi mucibinde intihâb edilen bir Meclis-i Mebusan(ın) mahiyetinde" olamayacağını, nihayetinde milli şûrâ gibi meclislerin bazı kişilerin belli sorunlara ilişkin görüşlerini açıkladıkları bir platform ve istişarî bir nitelik taşıyan oluşumlar olarak değerlendirilmeleri gerektiğini vurguladı⁸¹.

Şûrâda düşüncelerini açıklama olanağı bulamayan bazı hükümet üyeleri, Vakıf Gazetesi'ne verdikleri demeçlerde, toplantıda dile getirilen düşünceleri yorumlamışlardır. Abdurrahman Şeref Bey, kimi konuşmacıların bazı hükümet üyelerinin halkın güvenini kazanamadıkları eleştirisinin netlik kazanmadığını ve bunun vakit geçirilmeden açığa çıkarılması gerektiğini açıkladı. Nafia Nâzırı Ahmet Ferit Bey, "Meclis-i meşvereden maksad(ın), efkâr-ı umûmiyenin muhtelif gruplarla temas haline gelmekden" ibaret olduğu görüşünü savunduğunu ve dolayısıyla şûrânın amacına ulaştığını söyledi. Evkaf Nâzırı Hamdi Bey ise, ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü koşullar nedeniyle konuşmacıların heyecanlı bir üslûpla, görüşlerini açıkladıklarını, hükümete eleştiri yönelttiklerini, halbuki hükümetin katılımcıları yeterli ölçüde ilgilendirdiği inancında olduğunu ileri sürdü. Şûrâ sonrası hükümetin alacağı tavrı Maarif Nâzırı Said Bey açıklığa kavuşturdu: "vakitimiz pek nazıktır. Hükümet böyle bir zamanda milletin fikrini anlamak istedi. O maksad ile şûrâ-yı istişareyi topladı. Bi-t-tab' orada söylenen sözleri hükümet, nazar-ı itibare alacaktır. O sözler nazar-ı itibare alınmayacak olursa böyle bir meclisin teşkili bî-ma'nâ olmak lazım gelir. Bu meclis kanunî bir mahiyete haiz değilse de izhâr edilen temâyülattan hükümetçe istifade edilecektir." Harbiye Nâzırı Şevket Turgud Paşa verdiği uzun demeçte, şûrânın kısa sürdüğünü, amacın tamamıyla anlaşılmadığını, katılım-

⁸⁰ Refii Cevad, "Şûrâ-yı Saltanat ve Vaziyet-i Hazıra", *Alemdar*, 28 Mayıs 1335 (1919), No: 156/1466, s.1.

⁸¹ Mehmed Asım, "Fikir Cereyanları", *Vakıf*, 27 Mayıs 1335 (1919), No: 569, s.1.

caların programı kavrayamadıklarını, aslında şûrânın temel amacının, “sırf istişarî bir mahiyette bulunması ve muhtelif re’y ve mütalaalardan istifade edilmesi” olduğunu, seçimler yapılarak bir şûrâ-yı ümmetin teşkili için zamanın yeterliği olmadığını ve şûrâya katılanların halkın temsilcisi sıfatına haiz bulunmadıklarından hükümeti eleştirme hakkına sahip olmadıklarını net bir şekilde değerlendirdi.

Hükümet üyesi olmayıp, ancak şûrâ hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunan kişilerden biri olan Darülfünûn temsilcisi Yusuf Ziya Bey ise, şûrânın hükümetin nüfuzunu azalttığını düşünenlerden biri olduğunu açıkladı⁸².

Şûrânın istenileni veremediği ve bundan sonra hükümetin alacağı tavrın merakla beklendiği açıktı. Damat Ferit Paşa, ertesi gün, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Ali Kemal ve Hürriyet ve İtilâf Partisi Başkanı Sadık Bey ile özel bir toplantı yaparak, izlenecek taktiği belirlemeye çalıştı⁸³.

Öte yandan çeşitli çevreler, milli şûrânın toplanmasını etkin bir şekilde savunmayı sürdürdüler. Şûrâya katılan parti ve dernekler adına eski Harbiye Nâzırı Ferit Paşa ile Bursa eski valilerinden Hüsnü Bey, 29 Mayıs 1919’da Padişah’a sundukları bir arzuda durumun korkunçluğu karşısında “meclis-i milli”nin toplanmasını istemişlerdir⁸⁴. Padişah Vahidettin’in, söz konusu meclisin nasıl oluşturulacağını sorması üzerine bu kişiler, 31 Mayıs 1919’da tekrar Padişah’ın huzuruna çıkarak hazırladıkları önerileri sunmuşlardır. Buna göre; “meclis-i milli”, şûrâya çağrılan parti ve derneklerden, vilayet meclis-i umûmiyelerinden ve belediyelerden seçilecek birer ya da ikişer üye ile oluşturulacaktı. Heyet, bu önerisinin yanı sıra, saltanat şûrâsında sert eleştirilere hedef olan hükümetin değiştirilmesini de Padişah’tan istemişlerdir⁸⁵.

Şûrâya katılan Galip Kemalî Bey ise, 1 Haziranda Yaver Yumni Bey aracılığıyla Sadrazam’a sunduğu muhtırada, şûrânın ikinci bir oturum yapmasını, Kuva-yı Milliye’ye el altından yardım edilmesini, hemen bir milli şûrânın toplanmasını, önemli devlet işleriyle uğraşmak üzere Encümen-i Vükelâ kurulmasını, atamalarda her türlü particiliğe son verilmesini ve Pa-

⁸² “Şûrâ-yı Saltanatın İntibâ’ları”, *Vakit*, 28 Mayıs 1335 (1919), No:569, s.1.

⁸³ “Bir İctima”, *Vakit*, 28 Mayıs 1335 (1919), No:569, s.1.

⁸⁴ *Tasvir-i Efkâr*, 1 Haziran 1335 (1919), No: 2742, s.1; *Türkgeldi*, a.g.e., s.219.

⁸⁵ *Türkgeldi*, a.g.e., s.222.

ris'e bir Osmanlı heyetinin davet edilmesi için Padişah'ın girişimlerde bulunması gibi konuların ele alınmasını istedi⁸⁶.

Hükûmet, şûrânın üzerinden günler geçmiş olmasına karşın, izleyeceği yöntemi kamuoyuna açıklamamış olmasından ötürü eleştirilere hedef oldu. Sorunu izleyenler arasında bulunan Tasvir-i Efkâr Gazetesi, konuyu imzasız bir başyazıda ele aldı: "... Şûrâ-yı millî meselesinin hükûmetçe lazım geldiği kadar ehemmiyetle telâkki olunup olunmadığını bilmiyoruz. Bu babda hükûmetin ne düşündüğünü ve ne gibi bir karar ittihazı tasavvurunda olduğuna dair henüz bir yerden malumat alınamamıştır". Gazete, hükûmetin ülkenin geleceğine ilişkin hassas kararlar verileceği bir sırada, "heyet-i umûmiye-i milliyeyi temsil eden bir kuvvetle istişare etmeksizin kendi başına hareket" etmesini olumlu bulmadığını ve "tekmil milleti, zaman ve zeminin müsaid olduğu kadar temsil edecek bir heyet(in)" tek çözümü bulacağını açıkladı. Gazeteye göre, bu yolla hükûmetin yüklendiği sorumluluk hafifleyecekti⁸⁷.

Damat Ferit Paşa, çeşitli çevrelerden yükselen tepkilerin sonucunda, 29 Mayıs'ta eski Sadrazamlardan Ahmet İzzet, Müşir Ali Rıza, Topçu Feriki Rıza Paşa, Abdurrahman Şeref Efendi, Maarif Nâzırı Said Bey ve Maliye Nâzırı Mehmet Tevfik Bey ile özel bir toplantı yaparak, izleyeceği politikayı belirlemeye çalıştı⁸⁸. Damat Ferit Paşa, 1 Haziranda sorunu daha geniş zeminde tartışmak üzere hükûmet üyelerini topladı. Hükûmet üyeleri, genel seçimin yapılarak Meclis-i Mebusan'ın açılmasındaki olanaksızlığa işaret ettikten sonra⁸⁹, "efkâr-ı umûmiyeyi ve âmal-ı milliyeyi temsil ve memlekete istinadgâh teşkil edebilecek bir meclis veya şûrânın suret-i terkinin" gerekli olduğuna karar verdiler⁹⁰. Ayrıca hükûmet, bu meclisin

⁸⁶ Söylemezoğlu, a.g.e., s.132-133.

⁸⁷ "Şûrâ-yı Millî", *Tasvir-i Efkâr*, 31 Mayıs 1335 (1919), No: 2741, s.1. Bu ısrarlı tutuma karşılık İkdâm Gazetesi ise, tüm halkın temsil edilmediği bir meclise karşı olduğunu, dahası İstanbul halkının tek başına temsil işini üstlenemeyeceğini açıkladı. Bkz. *İkdâm*, 58 Mayıs 1335 (1919), No: 8010, s.1.

⁸⁸ *Mehmet Tevfik Bey'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, C.2, s.195.

⁸⁹ Akşin, hükûmetin böyle bir yorum yapmasında, seçim yapılarak, işgal altındaki yerlerin kaybının onaylanmamasının etkili olduğunu belirtmektedir. Bkz. Akşin, a.g.e., C.1 s.329-330.

⁹⁰ *B.O.A., Meclis-i Vükelâ Mazbataları*, Defter No: 215, Gömlek No: 264; Türkgeldi, a.g.e., s.222-223.; Akşin, a.g.e., C.1 s.330. Milli Şûrânın oluşturulması için kurulan komisyonun üyeliğine seçilen Evkaf Nâzırı Hamdi Efendi, bu meclisin, barış antlaşmasını tasdik, kabineyi takviye ve istişare gibi görevleri olacağını belirtti. "Şûrâ-yı Millî Komisyonların Faaliyeti", *Tasvir-i Efkâr*, 1 Haziran 1335 (1919), No: 2742, s.1. Nafla Nâzırı Ferit Bey'in benzer görüşleri için bkz. "Şûrâ-yı Millî'nin Teşkil Sebebi", *Tasvir-i Efkâr*, 2 Haziran 1335 (1919), No: 2743, s.1.

toplantısının hazırlıklarını yapmak ve genel ilkelerini saptamak üzere Abdurrahman Şeref, Maliye Nâzırı Mehmet Tevfik ve Evkaf Nâzırı Hamdi Efendi'den oluşan bir komisyon oluşturdu⁹¹. Komisyon ilk çalışmasını, millî şûrâ üyelerinin "meşru" ve kanunî bir şekilde intihâb edilmesi keyfiyeti" üzerinde yoğunlaştırdı⁹². Bu nazik konu hakkında basına görüşlerini açıklayan Nafia Nâzırı Ferit Bey, meclisin ya meşru olduğu tartışma götürmeyen II. Meşrutiyet döneminin birinci devre Meclis-i Mebusan üyelerinden ya da yalnızca İstanbul'daki müntehib-i sânilerin temsilci seçerek oluşturulmasının meşrûiyet açısından yararlı olacağını açıkladı⁹³.

Hükûmetin millî şûrânın toplanmasına ilişkin etkisiz girişimlerde bulunduğu sırada çeşitli çevrelerin baskısı azalmamıştı. Vahdet-i Milliye ve Millî Kongre millî şûrâ seçimlerinin yapılması için Padişah Vahidettin'e başvurmaya karar verdiler. Darülfünûn ve Türk Ocağı çevreleri ise sokaklara seçim isteyen yaftalar astılar⁹⁴. Başka siyasal parti ve cemiyetlerin yöneticilerinin bu yönde girişimleri olmakla birlikte, gündemi belirleyen en önemli kuruluşlardan biri olan Hürriyet ve İtilâf Partisi ileri gelenleri mevcut koşullar içinde seçime gitmenin ülkeyi kaosa sürükleyeceğini öne sürdüler. Dahiliye Nâzırı Ali Kemal'in de çeşitli gerekçelerden yola çıkarak olumsuz tavır alması⁹⁵, millî şûrâ seçiminin yapılması ve toplanması girişimlerini başarısızlığa uğrattı.

II. Saltanat Şûrasının Toplanması (22 Temmuz 1920)

A- Toplanma Nedenleri

İtilâf Devletleri, 18 Ocak 1919'da Paris'te bir araya gelerek, yeni dünya düzeninin kurulması ve sözde bir barışın sağlanması için bir konferans düzenlemişlerdir. İtilâf Devletlerinin bu konferansta tartıştıkları konular-

⁹¹ "Şûrâ-yı Millî, Komisyonların Faaliyeti", *Tasvir-i Efkâr*, 1 Haziran 1335 (1919), No: 2742, s.1.

⁹² "Şûrâ-yı Millî", *Tasvir-i Efkâr*, 2 Haziran 1335 (1919), No: 2743, s.1.

⁹³ "Şûrâ-yı Millî'nin Teşkilî Sebebi", *Tasvir-i Efkâr*, 2 Haziran 1335 (1919), No: 2743, s.1.

⁹⁴ Akşin, a.g.e., C.1 s.332-333.

⁹⁵ Ali Kemal, basına verdiği demeçte görüşlerini şöyle ifade etmişti: "Böyle millî meclisler cidden emniyet ve itimad ve meşruiyet dairesinde hakk-ı hakimiyeti hâiz olmak için milleti bihakkin temsil etmek gerekir. Bunun için hukûk-ı esasîyenin bir takım şartları kayıtları vardır ki onlar da intihabâta taalluk eder. Meclis-i Mebusan'ın olduğu gibi, bir şûrâ-yı millînin azasını da usûle tevfikân millet intihab etmelidir. O intihabı da yine hukûk-ı esasîye müellifleri bir takım zabt ü rabt altına almışlardır. Bu şartlara riayet edilmeden vücuda getirilecek bir şûrâ-yı millînin zerre kadar ehemmiyeti olamaz. Millet'in hakk-ı hakimiyeti öyle geliş güzel her heyete verilemez." Bkz. *İkdam*, 31 Mayıs 1335 (1919), No: 8013.

dan biri, Osmanlı Devleti'ni dikkate almadan Osmanlı topraklarını paylaşmak ve bu topraklar üzerinde egemenlik kurmaktı⁹⁶. Bu sözde barışın mimarları birbirini izleyen görüşme ve konferansların sonucunda bir taslak hazırlamışlardır. Hazırlanan taslağa 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında gerçekleştirilen San Remo Konferansı'nda son şeklini vermişlerdir⁹⁷.

Antlaşma taslağının ortaya çıkması üzerine, Paris Barış Konferansı'nın başlangıcından itibaren devre dışı bırakılan Osmanlı Hükûmeti, taslak metnini teslim almak üzere 24 Nisan 1920 tarihli toplantısında bir heyet oluşturdu. Heyette şu kişiler yer aldı:

Heyet Başkanı: Eski Sadrazamlardan Tevfik Paşa

Üyeler: Dahiliye Nâzırı Reşid Bey

Harbiye Nâzırı Mahmut Mahtar Paşa

Maarif Nâzırı Fahrettin Bey

Nafia Nâzırı Cemil Paşa⁹⁸

Ayrıca hükümet, her nezaretten uzman sıfatıyla birer memur⁹⁹ ve Fransızca-Türkçe yazışmaları sağlayacak katiplerin¹⁰⁰de görevlendirilmesine karar verdi. Tevfik Paşa başkanlığındaki heyet¹⁰¹, 10-11 Mayıs 1920'de Paris'te

⁹⁶ İtilâf Devletleri'nin 1919-1922 yılları arasında Osmanlı Devleti'ni paylaşma ve bu yönde ürettikleri politikalar için bkz. *Documents on British Foreign Policy, First Series (1919-1939)*, Volume: I-XVII, (Edited by Rohan Butler and J.P.T Berry), London, 1952.

⁹⁷ Yapılan konferansların tutanakları için bkz. Osman Olcay, *Sevr Antlaşması'na Doğru (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981; Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları. Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi*, (Çev. Şerif Erol), Sabah Kitaplar, İstanbul, 1996.

⁹⁸ "Murahaslarımızı Tayin Ettik", *Alemdar*, 26 Nisan 1336, No: 494/2794, s.1. Bu kişilerin seçileceği bir süreden beri konuşuluyordu. Bkz. "Davet Nasıl Vuku' Buldu", *Peyam-ı Sabah*, 22 Nisan 1336 (1920), No: 10934, s.1.

⁹⁹ Çeşitli nezaretlerden gönderilen kişiler şunlardı: Bab-ı Ali Hukuk Müşaviri Münir Bey, Maliye Nezareti'nden Müfettiş Kazım Bey ve Davud Efendi, Nafia Nezareti eski Müsteşarı Muhtar Bey, Adliye Nezareti'nden Abdurrahman Münib Bey, Harbiye Nezareti'nden Kaymakam Kadri Bey ve Damad Binbaş İsmail Hakkı Bey, Evkaf Nezareti'nden Şemsettin Efendi. Bahriye, ticaret, ziraat ve dahiliye nezaretleri temsilcilerini daha sonra belirleyeceklerdi. Bkz. "Sulh Murahhaslarımız", *Alemdar*, 27 Nisan 1336, No: 495/2795, s.1.

¹⁰⁰ Heyet-i Tahririye'ye ise şu kişiler seçilmişti: Hariciye Nezareti Umur-u İdâriye Müdür-ü Umûmisi Şevki Bey, Petersburg Sefareti eski Başkâtibi Orhan Bey ve Sefaret Müsteşarlarından Esad Cemal Bey, Hariciye İstişare Odası Müdürü Nusret Bey, Kalem-i Mahsus Mümeyyizi Nizamettin Bey, Hukuk Müşaviri Muavinlerinden Selahattin Bey, Sefaret Kâtiplerinden Cemil Bey, Evrak Müdürü Muavinini Baha Bey ve Umur-u Siyasî Katiplerinden Rafet Bey. Bkz. "Sulh Murahhaslarımız", *Alemdar*, 27 Nisan 1336, No:495/2795, s.1.; "Heyet-i Murahhaslarımız", *Peyam-ı Sabah*, 27 Nisan 1336 (1920), No:10939, s.2.

¹⁰¹ Heyet, 1 Mayıs 1920'de özel bir trenle Paris'e hareket etmiştir. Bkz. "Murahaslarımız Dün Hareket Ettiler", *Peyam-ı Sabah*, 2 Mayıs 1336 (1920), No: 10944, s.1.

bir kez daha gözden geçirilen taslağı, teslim aldı¹⁰². Fransız Başbakanı B. Millerand, İtilâf Devletleri temsilcileri başkanı olarak teslim töreni sırasında yaptığı kısa konuşmada; Osmanlı Devleti'ni 1914'te yabancı tazyikine kapılarak savaşa girmekle ve savaşın birkaç yıl uzamasına neden olmakla suçladı. Bunun tekrar olmaması için görevlendirildiklerini ve her şeye rağmen "boğazlardan serbest-i mürûr t'emin edilmekle beraber Dersaadette hakimiyet-i padişahinin ibka'sına karar verilmiş olması düvel-i müttefikanın Türkiye'nin hareket-ı askeriye ve menâfi' ve âmâl-ı meşruasını nazar-ı dikkate alarak Osmanlı İmparatorluğu ile adilâne bir muâhede akd etmek arzusunda olduklarını" açıkladı. Ancak, B. Millerand'ın konuşmasında en dikkati çeken kısım, bu antlaşma taslağına Osmanlı yönetiminin bir ay içinde yanıt verme zorunluluğunda olduğunu vurgulu şekilde belirtmesiydi¹⁰³.

Tevfik Paşa, "istiklâl ve hatta devlet mefhumlarıyla kabil-i te'lif" görmediği anlaşma taslağını, "memur-u mahsus" ile İstanbul'a göndereceğini hükûmete bildirdi¹⁰⁴. Daha sonra çok az ve önemsiz değişikliklerle Sevr Barış Antlaşması'na dönüşecek olan taslakta genel olarak şu noktalar yer almıştı: Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki sınırının yaklaşık olarak Çatalca Hattı olarak belirlenmesi, Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın gerek savaş gerekse barış dönemlerinde her türlü gemi ve uçaklara açık bulundurulması, boğazların Cemiyet-i Akvam'ın kararı alınmadan abluka edilmemesi ve düşmanca davranışlarda bulunulmaması, ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Sovyetler Birliği, Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan temsilcilerinden oluşacak bir bağımsız komisyonun boğazları denetlemesi, İstanbul'un Osmanlıların egemenliğinde bırakılması fakat Osmanlı Hükûmeti'nin azınlıkların haklarını içeren koşulları uygulamaması halinde değiştirilmesi, Kürtlerin çoğunlukta bulunduğu bölgelere özerklik verilmesi, Kürtlerin belirlenecek bir süre içerisinde Cemiyet-i Akvam'a başvurarak bağımsızlıklarını istemeleri hakkının verilmesi, Osmanlı hükûmetinin İzmir

¹⁰² "Muâhede-i Sulhiye Teblig Edildi", *Peyam-ı Sabah*, 13 Mayıs 1336 (1920), No: 10955, s.1.

¹⁰³ Bkz. Tevfik Paşa'nın 12 Mayıs 1920 Tarihli Telgrafından. "Tevfik Paşa'nın Telgrafnamesi", *Peyam-ı Sabah*, 15 Mayıs 1336 (1920), No: 10957, s.1. Törenin üç dakika sürdüğü basına yansımıştır. "Millerandın (Millerand) Murahhaslarımıza Hitâbesi", *Peyam-ı Sabah*, 14 Mayıs 1336 (1920), No: 10956, s.1.

¹⁰⁴ "Tevfik Paşa'nın Telgrafnamesi", *Peyam-ı Sabah*, 15 Mayıs 1336 (1920), No: 10957, s.1.

şehri ve çevresini kapsayan egemenlik haklarını Yunanistan'a bırakması, İmroz, Bozcaada ve Ege Denizi'ndeki irili-ufaklı adaların Yunanistan'a bırakılması, Ermenistan'ın bağımsızlığının tanınması, Osmanlı Devleti ile Ermenistan arasındaki Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis'ten geçecek sınırın ve Ermenistan'a denize çıkış hakkı verilmesiyle ilgili sorunun ABD Başkanı Woodrow Wilson'un hakemliğine bırakılmasının kabul edilmesi, Suriye, Irak ve Filistin'de manda yönetimlerinin kurulması, Hicaz'ın bağımsızlığının tanınması, Osmanlı Yönetiminin Mısır, Kıbrıs, Libya, 12 Adalar ve Meis Adası üzerindeki haklarından vazgeçmesi gibi Osmanlı Devleti'nin bütünüyle sonunu getiren maddelere yer verilmişti¹⁰⁵.

Antlaşma taslağı, baştan beri teslimiyetçiliği ve iyimserliği terk etmeyen hükümet ve kimi basın çevrelerinde büyük bir şaşkınlığa yol açtı. Dönemin etkin kalemlerinden ve Anadolu hareketine karşı sert saldırılarıyla bilinen Ali Kemal, "Lanet" başlıklı yazısıyla, metni yorumladı ve taslağın kabulden başka seçeneğinin olmadığını açıkladı¹⁰⁶.

Sadrazam Damat Ferit Paşa ise, İngiliz gazetelerine verdiği demeçte, antlaşma taslağının bazı bölümlerine atıfta bulundu ve "tarihi ve milli bir nokta-ı nazardan Türk olan Trakya ile İzmir'in Yunanistan'a verilmesine" teessüf etti¹⁰⁷. Antlaşma taslağının ağır şartlardan oluştuğunu kabul eden hükümet, "dahilde sefk-i dimâ" taraftarı olmadığını, ancak "ahali bağilerin zulm ve şerrinden sıyânet" olunacağını kamuoyuna bildirdi¹⁰⁸.

Hükümet, antlaşma taslağını incelemek ve cevap metnini oluşturmak amacıyla Şeyhülislam Dürrizâde Abdullah Efendi'nin başkanlığında bir komisyon oluşturdu¹⁰⁹. Her gün toplanması kararlaştırılan bu komisyona çeşitli nezaretlerde oluşturulacak tâlî komisyonlar da yardımcı olacaktı. Bu

¹⁰⁵Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C.2, TTK, Ankara, s.1987, s.77-78. Taslağın ortaya çıkması ve tartışmalar için bkz. Olcay, a.g.e., s.445-586.

¹⁰⁶Ali Kemal, "Lanet! Lanet! Lanet!", *Peyam-ı Sabah*, 15 Mayıs 1336 (1920), No: 10957, s.1.

¹⁰⁷"Sadrazam Paşanın Beyanâtı", *Peyam-ı Sabah*, 28 Mayıs 1336 (1920), No: 10970, s.1.

¹⁰⁸"Hükümetin Siyaset-i Dahiliyesi", *Peyam-ı Sabah*, 28 Mayıs 1336 (1920), No: 10970, s.1.

¹⁰⁹Komisyonun üyeleri ise şu isimlerden oluşturulmuştu: Eski Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Şûrâ-yı Devlet Başkanı Edhem Bey, Maliye Nâzırı Reşad Bey, Meclis-i Âyân Başkan Vekili Aristidi, Meclis-i Âyân üyeleri Birinci Ferik Hadi ve Ferik İzzet Fuad Paşalar, Azaryan Efendi, Birinci Ferik Zeki Paşa ve Mekâtib-i Askeriye Müdür-ü Umûmisi Pertev Paşa. Bkz. "Muâhede Metninin Tedkiki", *Alemdar*, 2 Haziran 1336 (1920), No: 529/2829, s.1 Âyândan Seyyid Abdüllkadir Efendi, sonradan komisyona seçildi. Bkz. *Peyam-ı Sabah*, 3 Haziran 1336 (1920), No: 10976, s.1.

tâlî komisyonlar, antlaşma taslağının kendi nezaretlerini ilgilendiren bölümlerini inceleyip, gerekli bilgileri üst komisyona bildireceklerdi¹¹⁰.

Komisyon, çalışmalarına Sadrazam Damat Ferit Paşanın 2 Hazirandaki açış konuşmasıyla başladı¹¹¹. İtilâf Devletleri'nin tanıdığı bir aylık süreye bir aylık ek süre daha alan komisyon, taslağı inceden inceye incelemiş, ortaya çıkartılan metin, uluslararası ilişkiler ve hukuk ilkeleriyle desteklenmişti. Dünya barışının korunmasına yönelik ortaya atılan görüşlere ağırlık verilmişti¹¹².

Komisyonun hazırladığı metin, hükümet tarafından incelendi ve yapılan bazı küçük değişikliklerle birlikte, Tevfik Paşa yerine heyet başkanlığına getirilen Damat Ferit Paşaya verildi¹¹³. Damat Ferit Paşa ise cevap metnini 25 Haziranda Barış Konferansı Başkanı Millerand'a teslim etti.

Osmanlı hükümetinin hazırladığı cevap metninin, İtilâf Devletleri'nin hazırladıkları taslakla bağdaşmayan noktaları vardı. Hatta kimi konularda itirazlar söz konusuydu¹¹⁴. İtilâf Devletleri'nin cevabı sert oldu ve küçük birkaç değişikliğin dışında hiçbir değişikliğin yapılmayacağını tehditkâr bir üslûpla açıkladılar. Hatta 16 Temmuz tarihli bir ultiimatomla, Osmanlı yönetiminin antlaşma taslağını on gün içinde kabul etmesini, aksi takdirde "Türklerin Avrupa'dan sonsuzluğa dek kovulacağını" bildirdiler¹¹⁵.

¹¹⁰ Çeşitli nezaretlerde oluşturulan tâlî komisyonların üyeleri ve çalışmaları için bkz. "Tedkik-i Musâlahâ Komisyonu", *Alemdar*, 7 Haziran 1336 (1920), No: 534/2834, s.1.; "Tedkik-i Musâlahâ Komisyonu", *Alemdar*, 10 Haziran 1336 (1920), No: 534/2837, s.1.; "Sulhumuza Aid Mesâil", *Alemdar*, 11 Haziran 1336 (1920), No: 538/2838, s.1.

¹¹¹ "Şerâit-i Sulhiye Tedkik Komisyonu", *Alemdar*, 3 Haziran 1336 (1920), No: 530/2830, s.1.

¹¹² "Meclis-i Vükelâ ve Şerâit-i Sulhiye Cevabnâmesinin Hitam-ı Tedkiki", *Alemdar*, 23 Haziran 1336 (1920), No: 548/2848, s.1.

¹¹³ Hükümetin hazırladığı metin 17 Temmuz 1920'den itibaren beş gün boyunca Takvim-i Vekâyi'de yayınlandı. Bkz. "Heyet-i Murahhasa-ı Osmaniye Tarafından Sulh Konferansına Verilen Cevab Layihâsi", *Takvim-i Vekâyi*, 17 Temmuz 1336 (1920), No: 3905, s.1-4. *Alemdar*, *Peyam-ı Sabah* ve *Vakit* gibi İstanbul basınının önde gelen gazeteleri de metni okuyucularına duyurdular. Latın harflerine çevrilen metin için bkz. Seha L. Meray - Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Antlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, s.7-30.

¹¹⁴ Baskın Oran, cevap metninin üslûp bakımından "zerre kadar eziklik, katlanış ve yakarış izi" taşımadığını, tam tersine "başı dik, hatta yer yer dik başlı" bir üslûpla kaleme alındığını söylemektedir. Bkz. Baskın Oran, "Lozan'ın Öncülü Bir Onur Anıtı: Mütteliklerin Sevr Barış Antlaşması Tasarısına Osmanlı Hariciyesinin Yanıtı", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara, 15-17 Ekim 1997 *Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, (Haz: İsmail Soysal)j TTK, Ankara, 1999, s.259.

¹¹⁵ Meray - Olcay, a.g.e., s.31-34.

Damat Ferit Paşa, antlaşma tasarısının bazı maddelerini değiştirmek üzere gittiği Paris'ten hayal kırıklığıyla dönünce, böyle ağır bir antlaşmanın hazırlanmasına Anadolu'daki ulusal hareketin neden olduğunu ileri sürdü. Antlaşmanın imzalanması gerektiğini, buna karşı çıkanların "sorumsuz çılgınlar" olacağını açıkladı¹¹⁶.

Bu sözlerle İtilâf Devletleri'ne boyun eğdiklerini itiraf eden İstanbul Hükümeti, antlaşmayı hangi platformda onaylayacağını kararlaştırmaya çalıştı: "Bugün ricâl-i hükümetimiz korkunç ve müşkül bir meselenin muvâhesindedirler, muâhede-i sulhiyenin kabul veya adem-i kabulünü düşünüyorlar, hükümlerini vermek için icmâ-i ümmete istinâd etmek istiyorlar, kâh bir şûrâ-yı saltanat toplamağı, kâh başka bir çareye baş vurmağı mülâhaza ediyorlar"¹¹⁷. Antlaşmanın onaylanmasına ilişkin arayışlarda saltanat şûrâsı düşüncesi öne çıkarıldı. Nitekim Meclis-i Vükelâ yaptığı olağanüstü toplantıda, antlaşma hakkında son kararını vermeden önce devlet ileleri gelenlerinin katılacağı bir şûrânın toplanmasına karar verdi. Şûrâya kimlerin katılacağına tespit edilmesi ve şûrâda hükümetin görüşlerini içeren bir layihânın hazırlanması için çalışmalar başlatıldı¹¹⁸.

Ne var ki bu girişime ilk itirazlar, hükümet yanlısı kişi ve basın organlarından geldi. Ali Kemal, "şûrâ-yı saltanattan maksad geçen sene İzmir işgalini müteâkiben geliş güzel cem' edildiği gibi bir mıtaba-ı ittihad ise biz öyle bir ictimâ'dan büyük bir hayr çıkacağına kani' değiliz" diyerek ulusalcıların bu toplantıya sızabileceklerini veya en azından bazı kişiler aracılığıyla görüşlerini sergileyecekleri uyarısında bulundu¹¹⁹. Alemdar Gazetesi, "Bir heyet tarafından ittihaz edilecek mukarreratın bir kıymet-i icraiyesi bulunabilir mi?" sorusunu yönelterek, Avrupa'da antlaşmaların milli meclisler tarafından onaylanarak meşruiyet kazandırıldığını, toplanması gündeme getirilen şûrâ-yı saltanatın olsa olsa istişâri ve gayr-i mesûl bir

¹¹⁶ Sonyel, a.g.e., C.2, s.82.

¹¹⁷ Ali Kemal, "Efkâr-ı Umumiye", **Peyam-ı Sabah**, 19 Temmuz 1336 (1920), No: 11017, s.1. Şûrâ-yı Saltanatın toplanacağına ilişkin haberler ilk andan itibaren Osmanlı ve Avrupa basınında yer almaya başlamıştır. Bkz. "Şûrâ-yı Saltanat", **Vakit**, 16 Temmuz 1336 (1920), No: 937, s.1; "Şûrâ-yı Saltanat", **Alemdar**, 20 Temmuz 1336 (1920), No: 537/2875, s.1.

¹¹⁸ "Meclis-i Meşveretin İctimâi", **Alemdar**, 23 Temmuz 1336 (1920), No: 578/2878, s.1; "İmza Meselesi ve Şûrâ-yı Saltanat", **Vakit**, 22 Temmuz 1336 (1920), No: 943, s.1.

¹¹⁹ Ali Kemal, "Efkâr-ı Umumiye", **Peyam-ı Sabah**, 19 Temmuz 1336 (1920), No: 11017, s.1.

heyet olacağını, bu nedenle doğrudan doğruya milletin hayatını ilgilendiren böyle bir meselede yetkisiz ve gayr-i mesûl bir şûrânın vereceği kararların uygulanmasının olanaklı olmadığını öne sürdü¹²⁰.

Vakit Gazetesi'nde yer alan imzasız bir başyazıda, İzmir'in işgali üzerine toplanan saltanat şûrâsı ile toplanması düşünülen saltanat şûrâsı arasında hem oluşum hem de gündem açısından önemli farklar olduğuna dikkat çekildi. Birincisinde İzmir'in işgali görüşülürken, ikincisinde ise "daha muâyyen ve mücerred bir madde (nin), meselâ imza ve adem-i imza maddesini(n) istihdâf (edileceğinin), bu hususda da beyan-ı mütâlaaya değil, belki nihayet imza-yı re'ye memur olunacağını"¹²¹ altı çizildi.

Cenab Şehabettin ise bu arayışı beyhûde bulanlardan biriydi. "Lüzûmu belki var, faidesi şüphesiz hiç olmayacaktır" şeklinde bir yorumda bulundu. O'na göre böyle bir girişim, "hem de memleketin anasır-ı münevaresinden teşekkül etmek şartıyla bundan yedi sene evvel eylül ayında davet ve Türkiye'nin harb-i umumide ittihaz etmesi lazım gelen meslek hakkında" olmalıydı. Hatta, "Bugünkü zavallı memleketin gerdüne-i mukaddera-tı hürde-hâş olmuştur, yol gösterecek kılavuzları toplamaktan ne çıkar?"¹²² diyerek, bu girişimin sorunları çözmekten uzak olduğuna ilişkin inancını dile getirdi.

Söz konusu girişimin siyasi bağlamda başarısız olacağını altını çizen yorumların yanı sıra, Kanun-ı Esâsî'nin 7. Maddesi, Meclis-i Umumi'nin kapalı olması halinde "muahedat akdi hukuk-u mukaddese-i Padişahidir" hükmünü getirerek¹²³, farklı arayışların önünü kapatmıştı. Ancak Sadrazam Damat Ferit Paşa ve Padişah Vahideddin, saltanat şûrâsıyla çok ağır

¹²⁰ "Şûrâ-yı Saltanat Meselesi", *Alemdar*, 16 Temmuz 1336 (1920), No: 571/2871, s.1.

¹²¹ "Şûrâ-yı Saltanat", *Vakit*, 17 Temmuz 1336 (1920), No: 938, s.1.

¹²² Cenab Şehabettin, "Şûrâ-yı Saltanat", *Peyam-ı Sabah*, 21 Temmuz 1336 (1920), No: 11019, s.3.

¹²³ Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri. "Sened-i İttifaktan Günümüze"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara: 1985, s.81. Hükümet 20 Temmuz 1920 tarihli toplantısında Kanun-ı Esâsî'nin bu hükmüne atıfta bulundu: "Kanun-ı Esâsîde ilhak ve redd-i arâziyi tazammun eden muahedatın akdi Meclis-i Milliyenin kabulüne mütevakıf olduğu münderic ise de milletin efkâr-ı hakikiyesine tercüman olabilecek Mebusan'ın cem'i ve meşru' ve kanunî bir intihâb icrası halen mümkün olmadığı vâreste-i izâh bulunduğundan ve meşrutiyet ancak vatanımızın vücuduyla kâim olabileceğinden harb ilânı veya sulh akdi hakkı yine Kanun-ı Esâsî ile zat-ı şevket-meâb hazret-i padişahiye tevdi edilmiş(tir)". Bkz. *Takvim-i Vekâyi*, 24 Temmuz 1336 (1920), No: 3911, s.3.

koşullar taşıyan bu antlaşmanın sorumluluğunu geniş bir kitleye yayma amacını gütmüşlerdir¹²⁴. Ayrıca hükûmet, 20 Temmuz 1920 tarihli toplantısında saltanat şûrâsının amaçlarından birinin antlaşmanın imzalanmasının kaçınılmaz olduğunun gösterilmesi ve hiç olmazsa antlaşmanın koşullarının çok ağır olduğunu “bir kere daha sulh meclis-i kebirinin nazar-ı nasfet ve hakkaniyetine irâe” edilmesi olduğunu açıkladı¹²⁵.

Böylece, temsil gücünü çoktan yitirmiş olan hükûmet, her geçen gün büyüyen Ulusal Kurtuluş Savaşı’na rağmen, teslimiyetçiliği seçti. Bu tercihini de saltanat şûrâsıyla meşrulaştırmaya çalıştı.

B- Saltanat Şûrâsına Çağrılanlar

Siyasal iktidar, devletin parçalanması anlamına gelen antlaşmanın onaylanacağı şûrâya, kendisine destek olabilecek kişileri çağırdı. Bu yolla antlaşmanın oy birliği ile onaylandığını kamuoyuna göstermek istedi. Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti’nin, temsilcileri aracılığıyla şûrâyı doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemesine izin vermedi. Hatta şûrâya çağrılanlar seçilirken, siyasal kimliklerinde ve geçmişlerinde İttihatçılık damgasının bulunmamasına dikkat edildi¹²⁶.

Saltanat şûrâsına hükûmet üyeleri, yüksek rütbeli subaylar, Âyân üyeleri, eski sadrazamlar, ilmiye ve bürokrasinin ileri gelenleri çağrıldı¹²⁷.

¹²⁴ Göztepe, *a.g.e.*, s.327-328.; Kurat, *a.g.e.*, s.101. Osmanlı Heyeti’nde yer alan Fahrettin Bey, meşruiyet arayışına şöyle açıklık getirdi: “muahede-i sulhiye layihâsi ve sulh konferansına tebliğ ettiğimiz cevabî notaların tedkikinden sonra bize verilecek mukabil notanın muhteviyatı gayet mühim ve mufassal bir mesele olduğundan ve bu sırada intihâbat icra etmek ve Meclis-i Mebusan ictimaa davet ile vükelâ-yı milletin re’y ve mütabasımı istihsal eylemek gay-i kabil olduğundan hükûmet bi-t-tab’ böyle bir mesele-i hayatiyede bütün me’suliyeti deruhde edemez.” Bkz. “Fahrettin Bey Efendinin Beyanat-ı Mühimmesi”, *Alemdar*, 16 Temmuz 1336 (1920), No: 11014, s.1.

¹²⁵ *Takvim-i Vekâyi*, 24 Temmuz 1336 (1920), No: 3911, s.3.

¹²⁶ Özellikle eski sadrazamlar seçilirken İttihatçılarla doğrudan ya da dolaylı bir bağlarının bulunmamasına özen gösterildi. Bkz. Göztepe, *a.g.e.*, s.328.

¹²⁷ Saltanat şûrâsına şu isimler katıldı: Padişah Vahideddin, Velihaht Abdülmecid Efendi, Sadrazam, Hariciye ve Harbiye Nazırı Vekili Damat Ferit Paşa, Şeyhülislâm Dürrizade Abdullah, Bahriye Nazırı Mehmet Sait Paşa, Adliye Nazırı Ali Rüşti Efendi, Şûrâ-yı Devlet Reisi ve Ticaret ve Ziraat Nazırı Vekili Edhem Bey, Maliye Nazırı ve Dahiliye Nazırı Vekili Mehmet Reşat Bey, Maarif Nazırı Fahrettin Bey, Nafia Nazırı Cemal Paşa, Evkaf-ı Hümayün Nazırı Osman Rifat Paşa, Eski Sadrazam ve Ayan Meclisi Reisi Tevfik Paşa, Eski Sadrazam İzzet Paşa, Eski Sadrazam Ali Rıza Paşa, Eski Sadrazam Salih Hulusi Paşa, Eski Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi, Müşir Fuat Paşa, Müşir Osman Paşa, Müşir Ömer Rüşti Paşa, Birinci Ferik Süleyman Paşa, Abdurrahman Şeref Bey, Refet Bey, Topçu Ferik Rıza Paşa, Aristidi Paşa, Seyyid Abdülkadir Efendi, Eski Maliye Nazırı Tevfik Bey, Hadi Paşa, Rıza Tevfik Bey, Mustafa Efendi, Adil Bey, Vasfi Efendi, Hamdi Efendi, Mustafa Asım Efendi, Mavroyani Bey,

C- Saltanat Şûrâsını Açış Konuşmaları

Saltanat şûrâsı, Padişah Vahideddin'in başkanlığında, 22 Temmuz 1920 Perşembe günü, öğleden sonra saat üçte, Yıldız Sarayı'nın tören salonunda çalışmalarına başladı¹²⁸.

Toplantıya, Paris'teki Osmanlı temsilcisi Dahiliye Nâzırı Reşit Beyin hükûmetin hazırladığı cevabî tasarının Spa Konferansı'nda İtilâf Devletleri'nce kabul edilmediğini ve bu devletlerin kayıtsız-koşulsuz antlaşmanın onaylanmasını istediklerini içeren 17 Temmuz tarihli telgrafı okunarak başlandı¹²⁹. Ardından, hükûmetin 20 Temmuzda yaptığı toplantının tutanağı okundu. Hükûmetin antlaşmayı onaylamaktan başka bir seçenek göremediği açıklandı. Onaylanmadığı takdirde Trakya'nın çok küçük bir parçası ile Anadolu'nun ortasını içine alan Türk Devleti'nin de kurulmasına izin verilmeyeceği ve Osmanlı Devleti'nin kesin bir biçimde ortadan kaldırılacağı, toplantıda bulunanlara bildirildi¹³⁰. Bu tehdit dolu açıklama Dahiliye Nâzırı Reşit Beyin 20 Temmuz tarihli başka bir telgrafı okunarak sürdürüldü. Reşit Bey bu telgrafında, İtilâf Devletleri'nin antlaşmanın onaylanması halinde Yunan askerî birliklerinin İstanbul'a çıkartma kararı aldıklarını belirtti¹³¹.

Çaresizliği açığa çıkaran bu belgeler okunduktan sonra Sadrazam Damat Ferit Paşa, kısa bir açış konuşması yaparak karşı karşıya bulunulan du-

İzzet Fuat, Abdülkadir Hamit Bey, Azaryan Efendi, Bohor Efendi, Aram Efendi, Dilber Efendi, Zeynelabidin Efendi, Müşir Zeki Paşa, Müşir Kazım Efendi, Müşir Nuri Paşa, Kadıasker Mehmet Nuri Bey, Fetva Emimi Ali Rıza Efendi, Meclis-i Tetkikat-ı Şer'îye Reisi Mehmet Tevfik Efendi, Erkân-ı Harbiye Reisi Ferik Hamdi Paşa, Birinci Ferik Zeki Paşa, Erkân-ı Harbiye ve Temyiz-i Askerî Eski Reisi Ferik Fuat Paşa, Emekli Ferik Muhsin Paşa, Emekli Topçu Ferik Fuat Paşa, Emekli Topçu Dairesi Reisi Ali Refik Paşa, Topkapı Sarayı Hümayunu Muhafızı Emekli Ferik Rıza Paşa, Emekli Ferik Şakir Paşa, Emekli Ferik Galip Paşa. Bkz. **Takvim-i Vekâyi**, 24 Temmuz 1336 (1920), No: 3911, s.5.

¹²⁸ **Takvim-i Vekâyi**, 24 Temmuz 1336 (1920), No: 3911, s.1.; "Meclis-i Meşveretin İctimâî", **Alemdar**, 23 Temmuz 1336 (1920), No: 578/2878, s.1.; "Nezd-i Şahanede Bir İctimâ", **Peyam-ı Saabah**, 23 Temmuz 1336 (1920), No. 11020, s.1.; Münir Sirel, "Sevr Anlaşmasını Kabul Eden Saltanat Şûrâsı Tutanağı", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S.4, (Ocak 1968), s.16.

¹²⁹ İtilâf Devletleri temsilcilerinin Reşit Bey'e verdikleri iltimatonda, antlaşmanın onaylanmaması halinde Türklerin İstanbul'dan atılacağını ve bu gibi gelişmelere meydan verilmemesi için, söz konusu belgenin on gün içinde imzalanmasını istemişlerdir. Reşit Bey'in gönderdiği telgrafın tam metni için bkz. **Takvim-i Vekâyi**, 24 Temmuz 1336 (1920), No: 3911, s.1-2.

¹³⁰ Hükûmetin 20 Temmuz 1920 tarihli toplantısının tam metni için bkz. **Takvim-i Vekâyi**, 24 Temmuz 1336 (1920), No: 3911, s.2-4.

¹³¹ **Takvim-i Vekâyi**, 24 Temmuz 1336 (1920), No: 3911, s.4.; Göztepe, a.g.e., s.326-327.

rumu yorumladı. Damat Ferit Paşa, konuşmasında özetle şu noktalara vurgu yaptı. Dünya, Roma İmparatorluğu'nun 1700 yıl önce yıkılmasından sonra ikinci kez yeni bir tarihî olay ile karşı karşıya kalmaktadır. Osmanlı Devleti on yıllık korkunç hatalar yüzünden bu hale geldi. Padişah'a duyulan büyük saygının sonucu olarak İstanbul, Osmanlılara bırakıldı ve "Osmanlı Devleti'ne bir mevcudiyet" tanındı. Ülke, var olma ve yok olma sorunuyla yüz yüze gelmiş bulunmaktadır. Damat Ferit Paşa, son olarak, devletin devamından yana olanların görüşlerini kısa bir şekilde sözlü ya da yazılı olarak bildirip, zabtı imzalamalarını dile getirdi. Söz almayan kişilerin ise "bekâ ve mevcudiyet-i devleti mahv ve idama tercih edenlerden" sayılacağını ilân etti¹³².

Damat Ferit Paşanın ısrarlı bir şekilde antlaşmanın onaylanmasını içeren konuşmasından sonra, bazı kişilerin de aynı yönde görüş bildirmeleri, şûrânın tartışma yapılmadan geçeceğini açığa çıkardı.

D- Saltanat Şûrâsında Antlaşma Taslağının Tartışılması

Sadrzamin konuşmasından sonra söz alanlar antlaşma taslağını irdelemek ve karşı çıkmak yerine, kabulünün zorunluluğu üzerinde durdular. Âyandan Mustafa Sabri Efendi, şûrâda okunan resmi belgelerin içinde bulunan durumu bütün çıplaklığıyla ortaya koyduğunu ve antlaşmayı onaylamaktan başka çare olmadığını belirtti. Hadi Paşa, sorunun var olmak ya da var olmamak noktasına geldiğini söyleyerek, şu gerçeklikten uzak değerlendirmeyi yaptı: "Hal ne kadar elim olursa olsun meyusiyete mağlub olmayalım. Tasavvur buyurulsun, bir ağacın dalları budanmakla onun kökünü çıkarıp atmak mı lazımdır? Kökü yerde oldukça o ağaç elbette taze hayat bulur. Bunun gibi, cennetmekan Sultan Osman Gazinin semeresi olan şecere-i tayyibe-i saltanat-ı seniyye, bugün kamilen budanmış olmakla beraber kat-i ümid etmek, meyus olmak lazım gelmez. Buna iyi bakacak olur isek inkırazına mani' olur isek mürur-ı zaman ile neşv ü nema bulur, yaşar".

Şûrâdaki eğilimin antlaşma taslağının kabul edilmesi yönünde belirginleşmesine karşın, Rıza Paşa ve Abdurrahman Şeref Bey, bazı konularda hü-

¹³² Takvim-i Vekâyi, 24 Temmuz 1336 (1920), No: 3911, s.4.; Göztepe, a.g.e., s.329.

kümetten açıklayıcı bilgiler istemişlerdir. Rıza Paşa, hükûmetten antlaşma-
da iki şartın yerine getirilmemesi halinde Türklerin İstanbul'dan çıkarılma-
sının nasıl değerlendirildiğini sordu. Abdurrahman Şeref Bey ise, "muahe-
de-name Anadolu'da tatbik olunmadığı takdirde metn-i muahede-namede
münderic bazı kuyuda karşı ittihaz olunacak hatt-ı hareket(in)" ne olacağı-
nı öğrenmek istedi¹³³. Damat Ferit Paşa, bu çarpıcı soru karşısında her za-
manki tavrını takınmış ve Anadolu hareketinin bastırılması zorunluluğun-
dan söz etmiştir: "Hep birden elbirliğiyle çalışarak Anadolu'da isyanı bas-
turalım ve hem de cenab-ı hakdan ümid ederim ki basdırırız. Hiç değilse,
böyle bir ümid kapısı açık bulunur"¹³⁴. Sadrazam'ın eğilimi Mustafa Asım
Efendi tarafından da benimsendi.

Görüşlerin açıklanmasından sonra şûrâya katılanlar devletin geleceğini
derinden etkileyen antlaşma taslağını kabul etmişlerdir¹³⁵.

E- Saltanat Şûrasının Yankısı ve Sevr'e Tepkiler

TBMM, ülkenin paylaşılması ve halkın köleleştirilmesi anlamına ge-
len barış tekliflerini ve görüşmelerini büyük bir dikkatle izledi. San Remo
Konferansı'nda şekillenen antlaşma taslağına ve bu taslağı onaylayacak İst-
anbul hükûmetine karşı tavrını açıkça ortaya koydu. İstanbul Mebusu Dr.
Adnan ve Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Beyler 4 Mayıs 1920'de, "İst-
anbul'un işgalini müteakip akdedilen mukavelâtın keenlemyekün addine da-
ir" kanun teklifinde bulundular¹³⁶. Benzer isteği içeren başka bir teklif de
Karahisar-ı Sahib Mebusu Hulûsi Bey'le arkadaşları tarafından verildi¹³⁷.

Meclis'in bu kanun tekliflerini ele aldığı bir süreçte, 56. Fırka Kumand-
anı Bekir Sami Bey, 20 Mayıs 1920'de Meclis Başkanlığı'na antlaşma

¹³³ **Takvim-i Vekâyi**, 24 Temmuz 1336 (1920), No:3911, s.4-5.; **Sirel, a.g.m.**, s.21.

¹³⁴ **Sirel, a.g.m.**, s.21.

¹³⁵ Bu anı şûrâya katılanlardan biri olan Maliye Nazırı Mehmet Tevfik Bey şöyle anlatmaktadır:
"Padişah birdenbire, 'kubul edenler ayağa kalksın diyerek ani bir şekilde yerinden doğrulması ve fikir-
lerine ziyadesiyle itimad ettiğim eski Sadrazam İzzet Paşa gibi zevat da dahil halde herkesin paldır kül-
dür ayağa fırlamak suretiyle Padişaha ittiba etmesi, sanki ayıpmış gibi, beni de bu eşhasa iltihaka sevk
etti. Kendim de böylece ayağa kalktığım sırada Topçu Feriki Rıza Paşa'nın oturduğu yerden biraz kı-
mıldandıktan sonra, 'Ben müstenfikim' diyerek iskemlesine çöktüğünü gördüm". **Bkz. Mehmet Tevfik
Beyin (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları**, C. 2, s.410.

¹³⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 1, İçtima Senesi: 1, C.1, TBMM Matbaası, Ankara:1959, s.203.

¹³⁷ **Y.a.g.e.**, s.203.

taslağı ile ilgili İleri Gazetesi'nde yer alan ayrıntılı bir yazının kopyasını gönderdi¹³⁸. Gazete yazısında genel çerçevesi verilen antlaşma taslağı, mebuslar üzerinde büyük bir infial yarattı. Karahisar-ı Sahib Mebusu Nebil Efendi, "Boşuna yorulmuşlar. Türkiye'yi yok diye idiler, daha iyi ederlerdi"¹³⁹ diyerek, Türk halkına dayatılan taslağın anlamını ifade etti.

Erzurum Mebusu Necati Bey de taslağı şöyle değerlendirdi: "Yirmi otuz senelik Avrupa'nın dimağlarımıza nakşetmiş olduğu efkâr-ı insaniye şu muahedeyi okuduktan sonra tamamı ile silindi. Avrupa'nın mahiyet-i hakikiyesi bu kadar çirkinliği ile, bütün şenaati ile karşımızda tecelli etti. Bu muahedename namuskâr bir adamı tuzağı düşürmek, istenilen bir adamı tutmak, pusuya düşürmekten başka bir mahiyeti haiz değildir...Vatan(ımızda) dört bin seneden beri ecdadımızın hükümlerinde olduğu bir memlekette başka bir hükümet kurmak istiyorlar. Bu hukukla; adaletle, hürriyet ve istiklal sözleri ile nasıl telif kabul eder? İzmir Yunanlılara veriliyor. Hangi hakla? İzmir gittikten sonra, İstanbul bu vaziyete girdikten sonra Kilikya şu şekle sokulduktan sonra hangi Türkiye'den bahsolunuyor?...Bu mukavele değildir. Hangi Hükümet-i Osmaniye? Ortada ne hükümet kalıyor, ne bir şey, böyle yapacaklarına o efendilere ima edelim ki, hayır efendiler; biz böyle zelilane ölmeyeceğiz!...Baştan başa mezaristan haline gelecek olan Anadolu'da istediğiniz milletlere keşaneler kurunuz"¹⁴⁰. Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey ise, "Avrupa'nın sulhu yalancısıdır, aldatıcısıdır ve imza edilmeye layık değildir. Biz bütün kuvvetimizle isyan ediyoruz ve muahedeyi tasdik etmeyeceğiz ... Bu sulh paçavrasını bize uzattıkları vakit kanlı kılıçlarımızı göstereceğiz. İşte size son cevabımız"¹⁴¹ diyerek savaşın kaçınılmazlığını dile getirdi.

Mebuslar, emperyalist devletlerin Sevr'de sonuçlanacak paylaşım emellerini sonuçsuz bırakmak için tüm güçlerini ortaya koydular. Konya Mebusu Refik Bey ve yedi arkadaşı 24 Mayıs 1920'de "Sevr Sulh Muahedesinin cebren tatbiki ihtimaline karşı Hükümetçe ne gibi tedabir ittihaz"

¹³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, İctima Senesi:1, C.2, TBMM Basımevi, Ankara:1981, s.13.

¹³⁹ Y.a.g.e., s.15.

¹⁴⁰ Y.a.g.e., s.15-16.

¹⁴¹ Y.a.g.e., s.19-22.

edildiğine ilişkin bir tahrir verdiler¹⁴². Ve hükûmetin aldığı önlemleri gizli celsede Meclis'e açıklamalarını istediler¹⁴³. Aynı gün Antalya Mebusu Hasan Tahsin Bey de Meclis Başkanlığı'na verdiği tahrirde, "Sevr Muahedesi ahkâmından vatandaşların müftüler vasıtası ile haberdar edilmesini ve Meclisce hilafet(in), istiklâlin(in) muhafazası için ittihaz edilecek mukarrerata badelyemin imza vazedilmesini" istedi¹⁴⁴.

Kanun tekliflerinin ve antlaşma taslağı hakkında halkın bilgilendirilmesinin Meclis'te tartışıldığı bir sırada TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, İtilâf Devletleri'nin barış görüşmeleri için Paris'e çağırıldıkları İstanbul hükûmetinin temsilcilerini tanımadıklarını, 14 Mayıs 1920'de Trakya Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziyesi Riyasetine gönderdiği şifre-telgrafta ifade etmişti: "Paris'teki Osmanlı murahhas heyeti milletin hiçbir suretle vekaletini haiz değildir. Bunların memleketimizin hiçbir parçası hakkında barış konferansının vereceği kararı tasvipte selâhiyeti yoktur. Binaenaleyh, bunlar tarafından kabul ve imza edilecek bir muahede hükümleri keenkem-yekündür. Barış konferansı kararları malûm olunca buna karşı yapılacak hareket Büyük Millet Meclisi'nce tayin edilecek ve size de gerekli tebligat yapılacaktır"¹⁴⁵.

Mustafa Kemal'in bu kararlı tutumundan kısa bir süre sonra kanun teklifleri ve Adliye ile Hariciye Nezareti'nin mazbataları¹⁴⁶ Meclis'te okundu. Metinlerde geçen bazı terimler değiştirildi. Uzun tartışmalardan sonra 7 Haziran 1920'de "İstanbul'un işgal tarihi olan 16 Mart 1336'den (1920) itibaren Büyük Millet Meclisi'nin tasvip ve ittıla-ı haricinde İstanbul'ca akdedilmiş veya edilecek bilûmum muahedat ve mukavelat ve imtiyazat ve

¹⁴² Tahririn birinci maddesi şöyle kaleme alınmıştı: "Başta İngiliz olmak üzere düşmanlarımızın hazırladıkları mahud şerait-i sulhiye daha doğrusu hükmü idamı tatbik ve infaz için dahiliden hariceten üzerimize teslit edilmiş ve edilecek kuva-yı tahribiye mukabele etmek üzere kuva-yı hakikiye-i milliyemizin derhal ve bila ifate-i vakit tanzim ve her türlü tecavüzü kahhar darbeleriyle ezecek bir halde bulundurulması hususunda muhterem İcra Heyeti Vekillerinin ve betahsis Müdafaa-i Milliye Vekaletinin bu maksadı esasîye mütedair olarak şimdîye kadar vaki olan teşebbüsat ve istihzâtından Meclisin haberdar edilmesi" Bkz. Y.a.g.e., s.25-26.

¹⁴³ Y.a.g.e., s.26.

¹⁴⁴ Y.a.g.e., s.29-30.

¹⁴⁵ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1917-1938), C.4, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.329.

¹⁴⁶ Kanun teklifi ve Adliye ile Hariciye Encümenleri mazbata metinleri için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İcma Senesi: 1, C.1, s.203.

ukudat ve mukarrerat-ı resmîye ile mütarekenin akdinden sonra akdedilmiş bilecümle muahedat-ı hafîye keenlemyekûndür"¹⁴⁷ hükmü getirilerek, İstanbul Hükümeti'nin bu alandaki tüm tasarrufları geçersiz kılındı.

TBMM'nin büyük direnişine ve halkın her geçen gün gelişen tepkisine rağmen barış antlaşması 10 Ağustos 1920'de Sevr'de imzalanması kararlaştırıldı. Böylece uzun süreden beri paylaşılamayan Osmanlı toprakları, kağıt üzerinde pay edilecekti. Bu korkunç gelişme Türk kamuoyu üzerinde büyük yankılar uyandırdı. Halk imza tarihini matem günü ilan etti. Gazetelerde yayınlanan beyannamelerde; imza gününde bütün Müslüman-Türk kurumlarının, esnaf ile işçilerinin işlerini terk ederek mateme iştirak edecekleri, öğle vakti bütün minarelerde salatü selam verileceği, İstanbul limanında işleyen Şirket-i Hayriye ve Seyr-i Sefain, Haliç vapurlarının bu anda yerlerinde duracakları, eğlence yerlerinin kapatılacağı ve her tarafta Osmanlı bayraklarının yarıya indirileceği ilân edildi¹⁴⁸. Ancak korkulan oldu ve antlaşma kararlaştırılan gün imzalandı. Anadolu halkı antlaşmanın onaylanmasına hemen tepki gösterdi. Konya'da yayınlanan Öğüd Gazetesi, 19 Ağustos tarihli sayısında antlaşmayı Anadolu halkının idam kararı olarak değerlendirdi ve hiçbir maddesinin uygulamaya geçemeyeceğini belirtti: "Ucu hançerden daha sivri olan bu maddeleri okurken müteessir olalım, lakin ümitsiz olmayalım"¹⁴⁹. Hakimiyet-i Milliye her zaman olduğu gibi yazılarıyla antlaşma hakkında halkı bilinçlendirmeye çalıştı. Anadolu dışından da tepkiler gösterildi. Londra'da bulunan Merkezi İslâm Cemiyeti, Cemiyet-i Akvama 19 sayfalık bir broşür göndererek, Sevr'i protesto etti ve bu antlaşmanın uygulanma şansının olmadığını belirtti¹⁵⁰.

TBMM'de de antlaşmaya imza atanların vatan haini ilân edilmesi yönünde sesler yükseldi. Nitekim Şark Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa, 17 Ağustos 1920'de TBMM Başkanlığı'na gönderdiği telgrafta Sevr

¹⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1 ,İçtima Senesi:1,C.2, s.139-145.

¹⁴⁸ İrem, a.g.e., s.231.

¹⁴⁹ Yücel Özkaya, "Güney, Güney-Doğu'da Savunmalar ve 1920 Senesindeki Siyasi Olaylar", *Milli Mücadele Tarihi-Makaleler*, (Yayına Hazırlayan: Berna Türkdogan), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 286-287.

¹⁵⁰ Halûk v. Saltukgil, "Sevr Muahedesi ve Merkezi İslâm Cemiyeti'nin İtirazı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı:10, (1968), s.7-17.

Antlaşması'nın şûrâ-yı saltanatta onaylandığını açıklayarak, antlaşmanın altına imza atanların vatan haini ilân edilmeleri gerektiğini ifade etti: "Vatansız, vicdansız üç serserinin yine kendileri gibi millet ve vatanla alakası olmayan birkaç kişi namına sulh muahedelerini imza ettiklerini ajansta gördük. Mücadele-i Milliyemizde daha büyük bir azim ve imanla devam-ı tekdiden ahdettiğimizi arz eylerim. İstanbul'da teşekkülünü evvelce duyduğumuz şûrâ-yı saltanatta Türkiye'nin hayat-ı mevcudiyetini söndüren bu zalim muahedenin imza edilmesine karar ve rey veren esamileri malum eşhasın ve muahedenameye vaz'-ı imza edenlerin ihanet-i vataniye ile ittiham olunmasını ve haklarında hükm-ü gıyabi verilmesini, bu vatansızların isimlerinin her yerde lanetle yad edilmesinin ilan ve tamim olunmasını arz ve teklif eylerim"¹⁵¹. Meclis'te yapılan oylama sonucunda sözü edilen kişiler vatan haini ilân edildi.

TBMM Hükûmeti önceden olduğu gibi, antlaşma onaylandıktan sonra da antlaşma hakkında halkı aydınlatmak ve kendi politikaları doğrultusunda kamuoyu oluşturmak amacıyla çeşitli faaliyetlere girişti. Hariciye Vekaleti Umur-ı Siyasiye Müdürü Yusuf Hikmet (Bayur); "Türk Muahede-i Sulhiyyesi ve Mahiyet-i Hakikiyesi, "Bir Millet Nasıl Esarete Alınır" adlı bir risale kaleme alarak, barış antlaşmasının değerlendirdi. Bunun kabulünün olanaklı olmadığını açıkladı: "Bir millet istiklal-i haysiyet ile yaşayabilir; hür ve müstakil olan bir millet devlet teşkil eder. İstiklal insanların evsaf-ı esasiesindedir. Ona malik olmayan bir kavim ne hayatını ne namusunu muhafaza edebilir. Ve nihayet mahv ve munkariz olur. Öteden beri alem-i İslâmı ve Türkiye'yi mahva kastetmiş olan Avrupa bu muahede ile maksadına erişmiştir. Hayf sadhezar hayf ki Osmanlı Devleti'ne mensubiyet iddia eden hilafet ve saltanat hizmet ettiğini ilân eden Ferit Paşa Hükûmeti kendi eliyle hilâfet ve saltanatın esaret ve inkırazını ve koca bir milletin izmihlâlini imzalamıştır"¹⁵².

¹⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, İçtima Senesi:1, C. 3, TBMM Matbaası, Ankara, 1981, s.333.

¹⁵² Mete Tunçay, "Sevres'e Karşı Anadolu'nun Bir Yayı: Türk Muahede-i Sulhiyyesi ve Mahiyet-i Hakikiyesi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, C. XXXIV, No:1-4, (Ocak 1979), s.146.

F- Sevr Barış Antlaşması'nın Uygulanması Yönünde Atılan Bazı Adımlar

İstanbul hükûmeti ve bu hükûmete destek veren çevreler, Sevr Barışı'nı bir tutsaklık belgesi olmasına ve halkın gerçek temsilcisi TBMM tarafından reddedilmesine rağmen uygulanmasının kaçınılmaz olduğunu belirttiler. Bunlardan biri olan Ali Kemal, antlaşmanın İstanbul'la ilgili hükmüne atıfta bulunarak, bu metnin imzalanmasının yeterli olmadığını, "Anadolu bağlarını tav'an ve kerhen yola" getirmenin zorunlu olduğunu açıkladı. İzlenecek politika hakkında da şu açıklamada bulundu: "Bizce bu devlet ve millet için bu elim dakikalarda en doğru siyaset İtilaf Devletleri'yle münasebet-i hüsnîyeyi cidden îade edebilmek, daimî bir hüsn-i muaşeret te'sisine muvaffak olmaktır. ... Kendi kendimizi aldatmağa hacet var mı? Biz mütarekeden beri asla böyle yapmadık. Ve hatta yapmağa bile çalışmadık"¹⁵³.

İstanbul hükûmeti, saltanat şûrâsından dört gün sonra, "şerâit-i sulhiyenin her daire-i devlete taalluk eden ahkâmının tetkik ve tefrikiyle heyeti-i umûmiyesinin suret-i tatbikiyesine mutedâir muamelatı" gerçekleştirmek üzere sadaret müsteşarının başkanlığında, nezaretlerden gönderilecek birer memurun katılımıyla bir komisyon oluşturdu¹⁵⁴. Komisyon¹⁵⁵ ilk toplantısını Sadaret Müsteşarı Cemal Beyin başkanlığında 28 Temmuz 1920'de gerçekleştirdi. Aynı gün Sadrazam Damat Ferit Paşa da üst düzey askerî bürokratlarla bir araya gelerek, antlaşmanın uygulanması konusunda ortak bir görüş saptamaya çalıştı¹⁵⁶.

Bu çalışma sürecinde en dikkati çeken nokta; komisyonun, antlaşma hükümlerini tek tek incelemesi ve her nezâreti ilgilendiren kısımları belirlemesidir. Buna bağlı olarak Sadaret de 19 Ağustos 1920'de tüm nezaretlere bir tezkire göndererek hükümlerin uygulanması sırasında karışıklık çık-

¹⁵³ Ali Kemal, "Muahedenin Tatbiki", **Peyam-ı Sabah**, 23 Temmuz 1339 (1920) ,No:11020, s.1.

¹⁵⁴ B.O.A., BEO, **Meşihat Giden**, Dosya No: 348246.

¹⁵⁵ Tespit edilen komisyon üyeleri şunlardır: Sedaret Müsteşarı Cemal Bey, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinden Birinci Şube Müdürü Kaymakam Hazım Bey, Bahriye Nezaretinden Kalyon Kapudani Hakkı Bey, Hazine-i Hassa'dan Emlâk-ı Hakani Komisyon Reisi Hafız Bey Efendi, Maliye Nezareti'nden Maliye Müfettişi Kazım Bey, Şûrâ-yı Devletten Edhem Bey, Dahiliye Nezareti'nden İdâre-i Umumiye Vilayat Müdürü Nazım Bey, Adliye Nezareti'nden Umur-u Hukukiye Müdürü Muavini Cevdet Bey, Ticaret ve Ziraat Nezareti'nden Maden Müdür-ü Umumi Kenan Bey, Hariciye Nezareti'nden Müsteşar Muavini Halil Bey ve Maarif Nezareti'nden Meclis-i Kebir Maarif Azası Şefik Bey. Bkz. B.O.A. BEO, **Meşihat-Giden**, No:348246.

¹⁵⁶ "Muahedenin Tatbiki Meselesi", **Peyam-ı Sabah**, 29 Temmuz 1336 (1920) , No:11026, s.1.

maması için, her nezaretin müsteşarı başkanlığında bir başka komisyonun kurulmasına ve bu komisyonların konuyla ilgili incelemelerini ve değerlendirmelerini Sadarete göndermelerini istemesidir¹⁵⁷. Ancak Hariciye Nazırı Safa Beyin 18 Kasım 1920'de Sadaret'e yazdığı yazıdan, komisyon veya komisyonların işlevlerini yitirdiği, geçen süre içinde yeterli çalışma yapılmadığı ve sonuçların değerlendirilmediği anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Safa Bey, Sadarete olası olumsuzlukların önüne geçilmesi için, Hariciye Nezareti bünyesinde çeşitli devlet kurumlarından temsilcilerinin yer alacakları yeni bir komisyonun kurulmasını önerdi¹⁵⁸. Aynı tarihlerde antlaşma hükümlerinin uygulanmasını organize edecek yeni bir komisyonun kurulmasını önerenler arasında Harbiye Nazırı da vardı. Harbiye Nazırı Ziya Paşa, 27 Kasım 1920'de Sadarete gönderdiği bir yazıda, antlaşma koşullarının yerine getirilmesinde yaşanan süreci ve kurulan komisyonların niteliğini özetleyerek, nezaret olarak kendilerini ilgilendiren maddeleri gözden geçirdiklerini bildirdi. Ancak, diğer nezaretlerle ortaklaşa yapılacak çalışmaların aksadığını açıkladı. Bu sorunu çözmek ve devlet kurumları arasında uyumu sağlamak üzere "muhtelif devair-i devletten me'mur edilecek mütehassis zevattan mürekkep bir komisyonun" kurulmasının kaçınılmazlığını ifade etti. Harbiye Nazırının en dikkati çeken yaklaşımı ise, "Tatbikat-ı Sulhiye Komisyonu" adını verdiği bu komisyonun görevlerini içeren bir talimatnâme hazırlamasıdır¹⁵⁹.

Meclis-i Vükela, 28 Kasım 1920 tarihli toplantısında önerileri değerlendirdi ve böyle bir komisyonun oluşturulmasına ihtiyaç olduğunu kararlaştırdı. Sadaret bu kararı 1 Aralık 1920'de tüm nezaretlere ve Hazine-i Hassa Müdüriyet-i Umumiyesine bir genelge göndererek tebliğ etti¹⁶⁰. Ancak Harbiye Nazırı Ziya Paşa, aradan yaklaşık bir ay geçmesine rağmen komisyonun hâlâ kurulmaması üzerine 20 Aralık 1920'de Sadrazam Tevfik Paşa'ya gönderdiği başka bir yazıda taleplerini yineledi. Sadaret, Harbiye Nazırının bu ısrarlı tutumu karşısında 29 Aralık 1920'de tüm nezaretlere ve

¹⁵⁷ B.O.A., B.E.O., Meşihat-Giden, Doya No: 348540., Hariciye Nezareti'nin tezkireye verdiği cevap için bkz. B.O.A., B.E.O., Meşihat-Giden, Dosya No: 348876.

¹⁵⁸ B.O.A., B.E.O., Meşihat-Giden, Dosya No: 349881.

¹⁵⁹ Talimatnâmenin maddeleri için bkz ek kısmı. Harbiye Nazırı, komisyonda görev alacak kişileri de tespit etmişti: Başkan Nazıf Paşa. Üyeler: Ali Fevzi Paşa, Miralay Ali Bey, Binbaşı Remzi Bey. Bkz. B.O.A., B.E.O., Meşihat-Giden, Dosya No: 349881.

¹⁶⁰ B.O.A., B.E.O., Meşihat-Giden, Dosya No: 349881.

Hazine-i Hassa Müdüriyet-i Umumiyesine yeni bir genelge daha göndere rek, Hariciye Nezareti'nde komisyonun kurulmasını istedi. Gelişmeler bu girişimin de sonuçsuz kaldığını göstermektedir.

Sonuç

İslâm-Türk Devlet geleneğinde hükümdarlar ülkenin sorunlarına çözüm bulmak ve daha iyi yönetilmesini sağlamak için devlet ileri gelenlerinin katıldığı şûrâ, kurultay adı verilen meclisler topladılar. Osmanlı Padişahları da bu yöntemi benimsediler. Özellikle Divan-ı Hümayun örgütünün işlevini yitirmesinden sonra zaman zaman bu mekanizmaya başvurdular. III. Selim ve II. Mahmut, modernleşme hareketine ivme kazandırmak için bu yönetim geleneğinden sıklıkla yararlandılar. Daha sonraki dönemlerde de yöneticiler, krizlere çözüm bulmak ve sorumluluğu geniş bir tabana yaymak amacıyla bu mekanizmayı işlettiler.

Mondros Mütarekesi'nden sonra ülkenin işgallere uğraması ve devletin siyasî ve hukukî olarak sona erme tehlikesiyle yüz yüze gelmesi sonucunda, Meşrutiyet ve halkın yönetime katılması deneyimine karşın, şûrâ tekrar gündeme getirildi. Siyasî iktidar, İzmir'in işgali ve Sevr Barış Antlaşması gibi halkın ulusal duygularını harekete geçiren olaylar karşısında tavır belirlemek için iki saltanat şûrâsı topladı. Bu girişimler, İstanbul hükûmeti'nin yetmezliğini ve teslimiyetçiliğini somut bir şekilde ortaya çıkardı. İstanbul bürokrasisinin halktan kopuk ve köhnemiş yapısı bir süre daha devam etti. Ancak Mütareke döneminde mevcut olan ikili iktidar zamanla Ankara lehine bozuldu ve TBMM gücünü pekiştirdi.

Damat Ferit ve Tefik Paşa hükûmetlerinin tüm çabalarına karşın Anadolu'da Türklerin sonu anlamına gelen Sevr Antlaşması'nın uygulanması konusunda somut bir adım atılamadı. Gücünü ve iktidarını kaybeden hükûmetler, Anadolu direnişi karşısında bürokrasiyi de yönlendiremediler ve antlaşmayı yürürlüğe koyamadılar. Esasında ölü doğan ve tüm maddeleri cezalandırıcı bir ruh haliyle kaleme alınan antlaşma, ulusal direnişin başarıya ulaşmasıyla ortadan kalktı. Lozan'da yeni Türkiye Devleti'nin varlığı uluslararası toplum tarafından tanındı.

EK**TATBİKAT-I SULHİYE KOMİSYONU'NUN
VEZÂİFİNE DAİR TA'LİMÂT**

1- Doğrudan doğruya makam-ı sadarete merbut olmak üzere (Tatbikat-ı Sulhiye Komisyonu) namıyla bir komisyon teşkil edilecektir. Bu komisyonun vezâifi ber-vech-i âtidir:

a- Muahede-i sulhiye şeraitini tedkik ve tetebbu' etmek

b- Nezaretlerin şimdiye kadar yapmış oldukları istihzârât-ı sulhiyeyi takib ve istihârâtı bir merkezde cem' ve tevhid eylemek

c- Esna-yı tedkikte yeniden göze çarpan mesâili nezâret-i müteallikalarının pesîn-ül nuzzârına arz eylemek

d- Şerâit-i sulhiyeden şimdiden tatbiki memleket için mûcib-i muhasenât olan mevadın mevki-i icraya vaz' için nezârete îadesine serd-i teklif etmek

2- Komisyon, dahiliye, hariciye, adliye, maliye, maarif, ticaret ve ziraat, nafia, bahriye nezâret-i celilerine mensup birer aza ile erkân ve ümerayı askeriyeden dört azadan mürekkebe olur. Komisyon azası evvelce muahede-i sulhiye istihzârâtıyla iştigal eden ihâta-yı nazar ashabından ve lisanına aşına zevattan intihâb olunur.

3- Nezaretlerde şimdiye kadar yapılmış olan istihzârât hakkında malumat cem' ve nezaretlerde hazırlanmış dosyaların mütâlaası için azalar doğrudan doğruya mensub buldukları nezaretlerle muhâbere edebilecekleri gibi nuzzâr-ı kirâmın re'y ve tensiblerinin istihsalini icâb ettirmeyen mevâd için tesrihan-ül musâhîfe doğrudan doğruya müdürîyet-i umûmiye ve müdürîyetlerle şifâhî ve tahrîri irtibat ve muhaberede bulunurlar. Komisyona izahat vermek fikr ve mütâlaaları alınmak üzere nezaretlerden lazım gelen mütehassısları davet ederler.

4- Komisyon esâsat hakkındaki nukat-ı nazarî daima ba-mazbata makam-ı celil-i sadarete arz eder. Ve vazifelerinin müsâraaten neticelendirilmesi hususunda i'tina eder.

Kaynak: B.O. A., B.E.O., Meşihat-Giden, Dosya No: 349881.